Iceland Liechtenstein Norway grants

Συμμαχία για την Ευαισθητοποίηση και την Ενεργοποίηση των Γυναικών Ρομά

Εργαλειοθήκη Δημόσιου Λόγου

Γραφιστική επιμέλεια:
Windrose Graphic
www.windrosegraphic.com/el/

Εργαλειοθήκη Δημόσιου Λόγου, 2024

Η Κοινοπραξία του Έργου:

Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου
Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου

Ε.Ε.Τ.Α.Α. Α.Ε.
Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης

Επιτελική Δομή ΕΣΠΑ
ΥΠΕΚΥΠ

Η δράση με τίτλο «Συμμαχία για την ευαισθητοποίηση και την ενεργοποίηση των γυναικών Ρομά» που υλοποιείται στο πλαίσιο του έργου Μικρό Σχέδιο Επιχορήγησης 1 «Ενδυνάμωση των Γυναικών και των Νέων Ρομά» του Προγράμματος «Κοινωνική Ένταξη και Ενδυνάμωση των Ρομά» επωφελείται με συγχρηματοδότηση ποσού 144.586,36 από τα EEA Grants (Χρηματοδοτικός Μηχανισμός του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου 2014-2021), που αντιπροσωπεύουν τη συμβολή της Ισλανδίας, του Λιχτενστάιν και της Νορβηγίας για μια πράσινη, ανταγωνιστική Ευρώπη, χωρίς αποκλεισμούς, και εθνικούς πόρους.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή 6
Ποιοι είναι οι Έλληνες Ρομά; 8
1.1 Μια ομοιογενής ομάδα; 9
1.2 Ρομά ή Τσιγγάνοι; 9
1.3 Έλληνες πολίτες ή μειονότητα; 10
1.4 Πώς αυτοπροσδιορίζονται; 10
1.5 Από πού ήρθαν; 13
Προτεινόμενες πηγές πληροφόρησης σχετικά με την ταυτότητα των Ελλήνων Ρομά 14
Ρομά: θύματα αρνητικών διακρίσεων ή ωφελούμενοι θετικών μέτρων; 18
2.1 Πώς προσεγγίζεται η τσιγγάνικη ταυτότητα; 19
2.2 Τι είναι ο αντιτσιγγανισμός; 20
2.3 Πώς λειτουργεί ο ρατσισμός; 21
2.4 Τι είναι η μισαλλοδοξία; 21
2.5 Τι είναι η διάκριση; 22
2.6 Τι είναι η θετική διάκριση - δράση; 24
2.7 Υφίστανται διακρίσεις οι Ρομά στην Ελλάδα; 26
2.8 Ποια είναι η θέση της Ελληνικής Πολιτείας για τις διακρίσεις σε βάρος των Ρομά; 27
2.9 Καταγγέλλουν οι Ρομά τις διακρίσεις σε βάρος τους; 28
2.10 Ρητορική μίσους, αντιτσιγγανισμός και ΜΜΕ: διαπιστώσεις ενωσιακών και εθνικών οργάνων 29
2.11 Ρητορική μίσους, αντιτσιγγανισμός και ΜΜΕ: κατευθύνσεις ενωσιακών και εθνικών οργάνων 30
Προτεινόμενες πηγές πληροφόρησης σχετικά με το θεσμικό πλαίσιο κατά των διακρίσεων και του αντιτσιγγανισμού 32
Η οικονομικο-κοινωνική θέση των Ελλήνων Ρομά 40
3.1 Περιοχές διαβίωσης ανά τύπο διαβίωσης και αριθμό κατοίκων 41
3.2 Διαπιστώσεις στους τομείς διακρίσεων και αποστέρησης 42
3.3 Ορόσημα για την κοινωνική ένταξη των Ρομά στην Ελλάδα 46
3.4 Η Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021-2030 (ΕΣΚΕ Ρομά) 49

Εισαγωγή

Η παρούσα Εργαλειοθήκη Δημόσιου Λόγου αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της Δράσης με τίτλο *«Συμμαχία για την Ευαισθητοποίηση και την Ενεργοποίηση των Γυναικών Ρομά»*, που υλοποιήθηκε από το Μάιο 2023 έως και τον Απρίλιο 2024, με χρηματοδότηση του Χρηματοδοτικού Μηχανισμού του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου 2014-2021 (EEA Grants) και εθνικούς πόρους (ΟΠΣ 5189870).

Ως σκοπός της Δράσης τέθηκε η διερεύνηση των δυνατοτήτων και των προκλήσεων μιας συμμαχίας Ρομά και μη Ρομά γυναικών, που προωθεί την ισότιμη εξέλιξη και ενεργό συμμετοχή τους σε όλες τις πτυχές της τοπικής κοινωνικής ζωής στη βάση των κοινών αναγκών τους, επενδύοντας στους πολλαπλούς ρόλους των γυναικών και στην πολλαπλασιαστική δυναμική τους.

Προς αυτή την κατεύθυνση, σε δυο Δήμους των Περιφερειών Αττικής και Δυτικής Ελλάδας, στο Δήμο Αγίας Βαρβάρας και στο Δήμο Ήλιδας, διερευνήθηκαν οι στάσεις και οι αντιλήψεις σχετικά με εδραιωμένους έμφυλους ρόλους εντός και εκτός των κοινοτήτων Ρομά, καταρτίστηκαν σχέδια δράσης για την ενημέρωση και την ενεργοποίηση των γυναικών ως ενεργών συντελεστών της κοινωνικής ένταξης και αναπτύχθηκαν μέσα για την προώθηση της σκοπούμενης συμμαχίας στη δημόσια σφαίρα από Ρομά και μη Ρομά γυναίκες, μέλη των τοπικών κοινωνιών των περιοχών παρέμβασης.

Κρίσιμο μέρος της Δράσης αποτέλεσε η εκστρατεία ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης που περιελάμβανε την ανάπτυξη βίντεο με τη συμμετοχή των Ρομά και μη Ρομά γυναικών και την προώθησή τους μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, καθώς και την υλοποίηση εργαστηρίων με τη συμμετοχή επαγγελματιών ΜΜΕ. Η παρούσα Εργαλειοθήκη αναπτύχθηκε ως οδοδείκτης για τις σχετικές παρεμβάσεις, προτείνοντας ένα πλαίσιο αναφοράς, όπως αυτό διαμορφώνεται από τις διαπιστώσεις και τις κατευθύνσεις ενωσιακών και εθνικών οργάνων και αρχών σχετικά με τους Έλληνες Ρομά, την ταυτότητά τους, τις διακρίσεις σε βάρος τους, τα θετικά μέτρα υπέρ τους, τα ορόσημα για την κοινωνική τους ένταξη και την εξέλιξη της οικονομικο-κοινωνικής τους θέσης τα τελευταία χρόνια.

Σκόπιμο κρίνεται να σημειωθεί ότι στην παρούσα Εργαλειοθήκη δεν εξαντλούνται τα παραπάνω ζητήματα. Λαμβάνοντας, ωστόσο, υπόψη την κρισιμότητα κάθε τοποθέτησης στο δημόσιο λόγο, που νοηματοδοτεί τις σχέσεις ατόμων και ομάδων, συντελώντας στη διατήρηση του κοινωνικού ιστού, η συντακτική ομάδα προτείνει ό,τι περιλαμβάνεται στο παρόν ως χρήσιμη πληροφόρηση - εφεδρεία για εκείνες/ους που επιθυμούν να εισφέρουν.

Η Εργαλειοθήκη Δημόσιου Λόγου αντιστοιχεί στο παραδοτέο Π4.5 του Πακέτου Εργασίας 4 της Δράσης «Συμμαχία για την Ευαισθητοποίηση και την Ενεργοποίηση των Γυναικών Ρομά» και αναπτύχθηκε από την ομάδα έργου της Ελληνικής Εταιρείας Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης (ΕΕΤΑΑ). Την ευθύνη για την ανάπτυξη της Εργαλειοθήκης έχει η Έλλη Χριστούλα, PhD MA, Επιστημονική Υπεύθυνη Εργαστηρίων Δημόσιου Λόγου. Τη σύνταξή της ανέλαβαν η Αθανασία Σιαπέρα, MA, Ειδική Εμπειρογνώμονας σε θέματα κοινωνικής ένταξης Ρομά και η Έλλη Χριστούλα. Η συντακτική ομάδα ευχαριστεί θερμά την Γεωργία Γκόνου, Διευθύντρια Έρευνας, Εκπαίδευσης και Δια Βίου Μάθησης της ΕΕΤΑΑ για τη συμβολή της και υποστήριξη στο έργο της.

Ποιοι είναι οι Έλληνες Ρομά;

1.1 Μια ομοιογενής ομάδα;

Σύμφωνα με την Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο «Μια Ένωση ισότητας: στρατηγικό πλαίσιο της ΕΕ για την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή των Ρομά» [Βρυξέλλες, 7.10.2020 COM(2020) 620 final]:[1]

Η αναφορά στους Ρομά περικλείει, ως γενικός όρος, ένα ευρύ φάσμα διαφορετικών ομάδων καταγωγής Ρομανί όπως: τους Ρομά, τους Σίντι, τους Καλέ, τους Αθίγγανους και τους Ρουντάρι. Περιλαμβάνει επίσης ομάδες όπως, τους Ασκάλι, τους Αιγύπτιους, τους Γιενίς, τις Ανατολικές ομάδες (συμπεριλαμβανομένων των Ντομ, των Λομ, των Ρομ και των Αμπντάλ), καθώς και πλανόδιους πληθυσμούς, συμπεριλαμβανομένης της εθνοτικής ομάδας Travellers, ή πληθυσμούς που χαρακτηρίζονται με τον διοικητικό όρο «Gens du voyage», και τους πληθυσμούς που αυτοπροσδιορίζονται ως Τσιγγάνοι ή Γύφτοι, χωρίς να αρνούνται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των συγκεκριμένων ομάδων.

1.2 Ρομά ή Τσιγγάνοι;

Σύμφωνα με την Έκθεση και Προτάσεις για ζητήματα σχετικά με την κατάσταση και τα δικαιώματα των Τσιγγάνων στην Ελλάδα (Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 2009):[2]

Οι Τσιγγάνοι που ζουν στην Ευρώπη αποτελούν μωσαϊκό πληθυσμών, ενώ ποικίλες είναι και οι ονομασίες που τους αποδίδονται στις διάφορες χώρες: Τσιγγάνοι στην Ελλάδα (αλλά και «Κατσίβελοι» σε χωριά της Βόρειας Ελλάδας, από το μεσαιωνικό ιταλικό «cattivello»), Gitanos (από το «Αιγύπτιος», αφού τους αποδιδόταν, σε κάποια περίοδο, καταγωγή από την Αίγυπτο) στην Ισπανία, Ciganos στην Πορτογαλία, Calé, Gitans, Tsiganes ή Manouches στη Γαλλία, Kaale στη Φινλανδία, Sinti και Zigeuner στη Γερμανία, Zingari στην Ιταλία, Roma σε αρκετές χώρες της νοτιο-ανατολικής Ευρώπης, κ.λπ.

Ο όρος «Τσιγγάνος» δεν θεωρείται γενικά υποτιμητικός, εμπεριέχει όμως αρνητικές αποχρώσεις σε κάποιες ευρωπαϊκές χώρες όπως, στη Γερμανία. Όσον αφορά την Ελλάδα, μοιάζει να αποτελεί αποδεκτή επιλογή για τις περισσότερες ομάδες Τσιγγάνων.

1 https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9a007e7e-08ad-11eb-a511-01aa75ed71a1.0014.02/DOC_1&format=PDF
2 https://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/roma/Apofasi_EEDA_Tsigganoi_2009_FINAL.pdf, σσ. 8-10.

1.3 Έλληνες πολίτες ή μειονότητα;

Σύμφωνα με την Εθνική Στρατηγική και Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021-2030 (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, Μάρτιος 2023):[3]

Οι Ρομά που διαβιούν στην Ελλάδα είναι, κυρίως, Έλληνες πολίτες και πολίτες άλλων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι Έλληνες Ρομά αποτελούν ιστορικά αναπόσπαστο τμήμα του ελληνικού πληθυσμού, υπάγονται στο Σύνταγμα και στους νόμους του Ελληνικού Κράτους και απολαμβάνουν όλων των ατομικών, κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται για τους Έλληνες πολίτες.

Ως Έλληνες πολίτες, οι Ρομά δεν απογράφονται με βάση την πολιτισμική τους ταυτότητα. Όμως, λόγω των ιδιαίτερων κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών βάσει νομοθετικών ή κανονιστικών διατάξεων, κάποιοι εξ αυτών ή μερικοί εξ αυτών προσδιορίζονται είτε ως ειδική κοινωνική ομάδα, είτε ως ομάδα που διαβιώνει σε καταυλισμούς ή σε οικισμούς με χαρακτηριστικά κοινωνικού αποκλεισμού, είτε ως ευάλωτη ομάδα με ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά, είτε ως ευάλωτη κοινωνική ομάδα, είτε ως πληθυσμός περιθωριοποιημένων ειδικών κοινωνικών ομάδων.

1.4 Πώς αυτοπροσδιορίζονται;

Σύμφωνα με την Έκθεση και Προτάσεις για ζητήματα σχετικά με την κατάσταση και τα δικαιώματα των Τσιγγάνων στην Ελλάδα (Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 2009):[4]

Ενώ οι περισσότερες ομάδες Τσιγγάνων στην Ευρώπη μοιάζουν να συντάσσονται με μια (ταυτόχρονα ετεροπροσδιοριστική και αυτοπροσδιοριστική) θέση που εγγράφει τις όποιες συλλογικές τους ιδιότητες μέσα στο κέλυφος της «μειονότητας» και, συνακόλουθα, χρησιμοποιεί

3 https://egroma.gov.gr/wp-content/uploads/2023/06/EL_%CE%95%CE%A3%CE%9A%CE%95-%CE%A1%CE%BF%CE%BC%CE%B1-2021_2030_FINAL_1st-REVISION_2023-05.04.2023.pdf, σ. 21

4 https://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/roma/Apofasi_EEDA_Tsigganoi_2009_FINAL.pdf, σ. 13

ως πολιτικό εργαλείο διεκδικήσεων το διεθνές και εθνικό οπλοστάσιο της έννοιας της μειονότητας (σχεδόν όλοι οι διακυβερνητικοί και μη κυβερνητικοί αναφέρονται στους Τσιγγάνους ως τη «μεγαλύτερη μειονότητα στην Ευρώπη»), πολλές από τις συλλογικότητες των Τσιγγάνων στην Ελλάδα δηλώνουν πως προτιμούν μια πλατφόρμα διεκδίκησης στη βάση της «ευάλωτης» ή «ευπαθούς» ομάδας.

Σύμφωνα με την Έκθεση για την Ελλάδα 2022 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI) του Συμβουλίου της Ευρώπης (σημείο 83):[5]

Οι Ρομά στην Ελλάδα προτιμούν να αναφέρονται ως «Έλληνες Ρομά».

Σύμφωνα με τη Συγκεφαλαιωτική Έκθεση - Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομ: Αξιολόγηση από Ομότιμους για την Κοινωνική Προστασία και Ένταξη 2009 (Πρόγραμμα για την Απασχόληση και την Κοινωνική Αλληλεγγύη 2007-2013 Γενικής Διεύθυνσης Απασχόλησης, Κοινωνικών Υποθέσεων και Ίσων Ευκαιριών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής):

Ο πληθυσμός των Ρομ στην Ελλάδα είναι πολυποίκιλος. Μερικές ομάδες ενδεχομένως να ζουν σε ελληνόφωνες περιοχές από την εποχή του Βυζαντίου και σήμερα, ενστερνίζονται με πάθος την ελληνική τους ταυτότητα, ενώ παράλληλα διατηρούν τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των Ρομ. Με το πέρασμα των αιώνων, αυτοί οι πολιτισμοί αναμίχτηκαν με άλλους. Πολλοί Ρομ έχουν εμπλουτίσει την καλλιτεχνική ζωή της Ελλάδας, ως μουσικοί ή ερμηνευτές. Ενώ η μεγαλύτερη πλειοψηφία των αυτοχθόνων Ρομ είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι, υπάρχει ένας μικρός, αλλά σημαντικός πληθυσμός Μουσουλμάνων, μερικοί από τους οποίους ανήκουν στη μοναδική νόμιμα αναγνωρισμένη μειονότητα της Ελλάδας.

Σύμφωνα με τη Διακήρυξη Αυτοπροσδιορισμού των Ελλήνων Ρομά, κατά το 3ο Πανελλήνιο Συνέδριο της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Ελλήνων Ρομά (ΠΟΣΕΡ) (Θεσσαλονίκη, 28.04.2001):[6]

5 https://rm.coe.int/ecri-first-report-on-greece-adopted-on-28-june-2022-published-on-22-se/1680a818a0

6 Βλ. Έκθεση και Προτάσεις για ζητήματα σχετικά με την κατάσταση και τα δικαιώματα των Τσιγγάνων στην Ελλάδα, ΕΕΔΑ , 2009, σ. 13 - https://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/roma/Apofasi_EEDA_Tsigganoi_2009_FINAL.pdf, καθώς και Ενεργοί πολίτες Ρομά – Εγχειρίδιο για φορείς Τοπικής Αυτοδιοίκησης (777344 – I_do / REC Programme 2014 – 2020), Μ. Ράντης, Α. Σιαπέρα, Ε. Χριστούλα, σσ. 13-15 - https://kemea.gr/wp-content/uploads/2023/07/Manual_I_do_GR.pdf.

Οι Έλληνες Τσιγγάνοι δηλώνουν κατηγορηματικά και προς πάσα κατεύθυνση, ότι αποτελούν ένα άρρηκτα συνδεδεμένο τμήμα του απανταχού ελληνισμού και οποιαδήποτε άλλη θεώρηση, από οπουδήποτε και αν εκφράζεται, δεν θα τους βρίσκει απλά διαφωνούντες αλλά και αντιμέτωπους.

Αυτοπροσδιορισμός Ελλήνων Ρομά 2001

Ψήφισμα 46 Συλλόγων μελών της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Σωματείων Ελλήνων Ρομά[7]

Εμείς οι Έλληνες Τσιγγάνοι δηλώνουμε κατηγορηματικά και προς πάσα κατεύθυνση, ότι αποτελούμε ένα άρρηκτα συνδεδεμένο τμήμα του απανταχού Ελληνισμού. Οποιαδήποτε άλλη θεώρηση, από οπουδήποτε και αν εκφράζεται ή/και εκπορεύεται, δεν θα μας βρίσκει απλώς διαφωνούντες, αλλά και αντιμέτωπους.

Εάν δε ποτέ, έστω και υποθετικά τεθεί ερώτημα περί απαλοιφής του ενός εκ των δύο συστατικών όρων της ταυτότητάς μας, για την οποία δηλώνουμε υπερήφανοι, δηλαδή:

α) «Έλληνες»,

β) «Τσιγγάνοι»,

δηλώνουμε απερίφραστα, κατηγορηματικά και ομόφωνα, ότι επιλέγουμε την απαλοιφή του όρου «Τσιγγάνοι» και τη διατήρηση μόνου του όρου «Έλληνες».

7 Ο Αυτοπροσδιορισμός των Ελλήνων Τσιγγάνων είναι ομόφωνη απόφαση 46 Συλλόγων μελών της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Σωματείων Ελλήνων Ρομά, εκπροσώπων των Ρομά όλης της χώρας συμπεριλαμβανομένων μουσουλμάνων της Θράκης.

1.5 Από πού ήρθαν;

Σύμφωνα με την Έκθεση και Προτάσεις για ζητήματα σχετικά με την κατάσταση και τα δικαιώματα των Τσιγγάνων στην Ελλάδα (Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 2009):[8]

Στο σημερινό ελληνικό χώρο οι Τσιγγάνοι πρωτοεμφανίζονται γύρω στον 14ο αι., ενώ μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή εμφανίστηκε ένα μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα Τσιγγάνων προερχόμενο από τις περιοχές της Πόλης και της Σμύρνης. Σημειώνεται ότι η ελληνική ιθαγένεια αποδόθηκε στους Τσιγγάνους που διαμένουν στην ελληνική επικράτεια, το 1955 με το νομοθετικό διάταγμα 3370/1955, το οποίο παρέμεινε ουσιαστικά ανενεργό μέχρι το 1979, οπότε νέες θεσμικές ρυθμίσεις επιχείρησαν να τακτοποιήσουν τα θέματα ιθαγένειας των Τσιγγάνων.

Οι Τσιγγάνοι ήλθαν στο Βυζάντιο και από εκεί πέρασαν στον ελλαδικό χώρο και πολλοί εδραιώθηκαν σε διάφορες περιοχές του. Είτε ως τεχνίτες είτε ως εργάτες γης είτε ως έμποροι, συμμετείχαν στον καταμερισμό εργασίας, ασκώντας επαγγέλματα που η οικονομία της εποχής καθιστούσε αναγκαία […] Η εμπειρία της συνύπαρξης διαφορετικών λαών και πολιτισμών στο χώρο του Βυζαντίου συνέβαλε στη φιλική αντιμετώπισή τους […] Οι Τσιγγάνοι συναλλάσσονταν και συναναστρέφονταν με τους ανθρώπους των τοπικών κοινωνιών.[9]

8 https://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/roma/Apofasi_EEDA_Tsigganoi_2009_FINAL.pdf, σ. 10

9 Σ. Ασδραχάς, Ελληνική Οικονομική Ιστορία ΙΕ-ΙΘ αιώνα, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 2003.

Προτεινόμενες πηγές πληροφόρησης σχετικά με την ταυτότητα των Ελλήνων Ρομά

Φορείς:

- Πλατφόρμα Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων - Πλατφόρμα Ενημέρωσης και Διαβούλευσης για θέματα Ρομά (https://egroma.gov.gr/)

- Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) (https://www.nchr.gr/)

  Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) αποτελεί ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Ελληνικής Πολιτείας και εθνικό θεσμό προστασίας και προώθησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ελλάδα. Αποστολή της είναι: η διαρκής παρακολούθηση της εξέλιξης των θεμάτων προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η δημόσια ενημέρωση και προώθηση της σχετικής έρευνας, η ανταλλαγή εμπειριών σε διεθνές επίπεδο με ανάλογα όργανα άλλων κρατών, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και διεθνείς οργανισμούς και η διαμόρφωση προτάσεων πολιτικής σε θέματα του αντικειμένου της. Η ΕΕΔΑ συντάσσει ετήσιες εκθέσεις, οι οποίες περιλαμβάνουν τα θέματα που αφορούν τους Ρομά.

- Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης (ΕΚΚΑ) (https://ekka.org.gr/)

  Το ΕΚΚΑ αποτελεί αυτοτελές Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου που τελεί υπο την εποπτεία του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων. Αποστολή του είναι: η αποτελεσματική αντιμετώπιση καταστάσεων κοινωνικής ανάγκης, κοινωνικού αποκλεισμού και κρίσεων, με την ανάπτυξη ποιοτικών, καινοτόμων και εξειδικευμένων δράσεων και τη διάχυση αυτών στο σύστημα κοινωνικής αλληλεγγύης, με την ανάπτυξη δικτύων κοινωνικής προστασίας, με τη συμμετοχή σε σχετικά εθνικά και διεθνή δίκτυα κοινωνικών και επιστημονικών φορέων και το συντονισμό του υφιστάμενου δικτύου παροχής υπηρεσιών, καθώς και με τη γνωμοδότηση προς το εποπτεύον Υπουργείο για θέματα κοινωνικής πολιτικής και εισήγηση για μέτρα βελτίωσης της αποτελεσματικότητας και αποδοτικότητας των υπηρεσιών που παρέχονται από τους φορείς κοινωνικής φροντίδας.

- Συνήγορος του Πολίτη (https://www.synigoros.gr/)

  Ο Συνήγορος του Πολίτη αποτελεί Ανεξάρτητη Αρχή, η οποία ερευνά ατομικές διοικητικές πράξεις ή παραλείψεις ή υλικές ενέργειες των δημοσίων υπηρεσιών αλλά και ιδιωτών, που παραβιάζουν δικαιώματα ή προσβάλλουν νόμιμα συμφέροντα φυσικών ή νομικών προσώπων. Ο Συνήγορος του Πολίτη είναι ο αρμόδιος φορέας για την παρακολούθηση της εφαρμογής στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα, της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φύλου, φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας πάθησης, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου. Υποδέχεται και εξετάζει αναφορές των Ρομά και γενικότερα έχει ασχοληθεί με τις διακρίσεις εναντίων των Ρομά στην Ελλάδα.

Βιβλιογραφία:

- Ασδραχάς Σπύρος, Ελληνική Οικονομική Ιστορία ΙΕ-ΙΘ αιώνα, Α΄ τόμος, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 2003.

  Ο συγγραφέας αναφέρεται στους Τσιγγάνους που ήλθαν από το Βυζάντιο στην Ελλάδα και στις σχέσεις τους με τις τοπικές κοινωνίες των περιοχών, όπου εγκαταστάθηκαν, συμμετέχοντας στην τοπική οικονομική και κοινωνική ζωή.

- Βαξεβάνογλου Αλίκη, Έλληνες Τσιγγάνοι περιθωριακοί και Οικογενειάρχες, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2001.

  Η συγγραφέας αναφέρεται στην πραγματικότητα των Ελλήνων Τσιγγάνων, στην ιστορικότητά τους και σε κάθε είδους δημόσιο λόγο και μηχανισμό που τους καθιστά εξωτικούς και περιθωριακούς.

- Γεωργίου Ιωάννης, Οι δυσκολίες πρόσβασης των Τσιγγάνων στην αγορά εργασίας, Δίκτυο ΡΟΜ, 2005.

  Ο συγγραφέας παρέχει πληροφορίες για την παρουσία των Τσιγγάνων στον ελληνικό χώρο και για τη συμμετοχή τους στην οικονομική και κοινωνική ζωή.

- Γκότοβος Αθανάσιος, Ρατσισμός, Κοινωνικές, Ψυχολογικές και Παιδαγωγικές όψεις μιας ιδεολογίας και μιας πρακτικής, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, Αθήνα, 1996.

  Ο συγγραφέας αναλύει το θέμα της συνύπαρξης και της συμβίωσης διαφορετικών πληθυσμιακών ομάδων, την εκδήλωση επιφυλακτικής στάσης απέναντι στον άλλο και τη δημιουργία στερεοτυπικών συμπεριφορών και προκαταλήψεων.

- Γκότοβου Αναστασία, Το ξεχασμένο ολοκαύτωμα, Εναλλακτικές εκδόσεις, Αθήνα, 2017.

  Η συγγραφέας αναφέρεται στη γενοκτονία των Ρομά από τον Χίτλερ, καθώς και στα στερεότυπα και στις προκαταλήψεις σε βάρος των Ρομά, που υπήρχαν πριν από το ναζιστικό - εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς και αναπαράγονται έως σήμερα.

- Francois de Vaux de Foletier, Mille ans d' histoire des Tsiganes, Fayard, Paris, 1970.

  Ο συγγραφέας κάνει αναφορά σε έγγραφο του 1378, παρέχοντας στοιχεία σχετικά με την παρουσία των Τσιγγάνων στο Ναύπλιο τον 14ο αιώνα, καθώς και για την παρουσία τους, τον 14ο και 15ο αιώνα, στην Ήπειρο, στην Εύβοια, στην Κρήτη, στη Ρόδο και σε άλλες περιοχές του ελληνικού χώρου.

- Καραθανάση Έφη, Το κατοικείν των Τσιγγάνων, Gutenberg, Αθήνα, 2000.

  Μέσω μιας πολυετούς συμμετοχικής παρατήρησης, η συγγραφέας ερμηνεύει την τσιγγάνικη κοινωνία «δια του χώρου»: την αντίληψή των τσιγγάνων για το χώρο, τη δομή του, τον τρόπο χρήσης του και ελέγχου του.

- Οι Ρομά στο σύγχρονο ελληνικό κράτος, Κριτική, Αθήνα, 2008.

  Συλλογικό έργο υπό την επιμέλεια της Σεβαστής Τρουμπέτα, στο οποίο οι συγγραφείς απαντούν στα ερωτήματα: από ποιες πηγές αντλούμε πληροφορίες σχετικά με την παρουσία και τη συμμετοχή των Ρομά / Τσιγγάνων στα ελληνικά κοινωνικά και ιστορικά δρώμενα; Ποιοι μιλούν γι' αυτούς και ποιοι επιλέγουν να μείνουν αμέτοχοι; Πώς επηρεάζουν τόσο ο λόγος όσο και η σιωπή τη θέση των Ρομά στην ελληνική κοινωνία; Εντός αυτού του πλαισίου εξετάζονται οι αναπαραστάσεις, η θέση και η δράση των Ρομά στο σύγχρονο ελληνικό κράτος, παρουσιάζονται διεθνείς ιστορικές και

πολιτικές συγκυρίες που συνέβαλαν στη διαμόρφωση και διατήρηση του «τσιγγάνικου στερεότυπου» και ο καθοριστικός ρόλος της πολιτικής και της επιστήμης για τον επαναπροσδιορισμό της θέσης των Ρομά στην Ελλάδα και την Ευρώπη.

- Τσελεμπί Κιομουρτζιάν Ιερεμίας, Οδοιπορικό στη πόλη του 1680, Τροχαλία, Αθήνα, 1992.

  Ο συγγραφέας παρέχει πληροφορίες για τους Τσιγγάνους του Βυζάντιου πολλοί από τους οποίους ήλθαν στον ελληνικό χώρο και «εδραιώθηκαν» σε διάφορες περιοχές.

- Ρομά: Πρόσωπα πίσω από τα στερεότυπα, Πολιτεία, Αθήνα, 2013.

  Συλλογικό έργο, στο οποίο συμμετέχουν οι συγγραφείς Άννα Λυδάκη, Csaba Pronai, Ήβη Δασκαλάκη, Βασίλειος Παπαδημητρακόπουλος, Άννα Χρονάκη και Μάρθα Μωραΐτου, με θέμα την παρουσία των Τσιγγάνων στην Ελλάδα, τις συνθήκες της ζωής τους, την τσιγγάνικη οικογένεια, τη θέση της γυναίκας, την εκπαίδευση των παιδιών, τη δυσκολία πρόσβασής τους στις υπηρεσίες υγείας.

- Ρομά: Ιστορικές διαδρομές και σημερινές αναζητήσεις, Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, Αθήνα, 2014.

  Συλλογικό έργο των Ιωάννας Αθανασοπούλου, Μάνου Αχαλινωτόπουλου, Γιάννη Γεωργίου, Στάθη Γκότση, Θάλειας Δραγώνα, Λουκά Κατσικάρη, Γιάννη Κ. Μαυρομάτη, Παντελή Μπουκάλα, Γεωργίου Παπακωνσταντίνου, Μανώλη Ράντη, Μαρία Φακιολά κ.ά., με θέμα την παρουσία των Τσιγγάνων στον ελληνικό χώρο και τη συμμετοχή τους στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή και στην ιστορία του τόπου.

- Τρουμπέτα Σεβαστή, Κατασκευάζοντας ταυτότητες για τους Μουσουλμάνους της Θράκης, Κριτική, Αθήνα, 2001.

  Στο πλαίσιο της ιστορικο-πολιτικής ανάλυσης του ταυτοτικού προσδιορισμού της μουσουλμανικής μειονότητας, η συγγραφέας διερευνά τις αναπαραστάσεις των μουσουλμάνων «αθιγγάνων».

Ρομά: θύματα αρνητικών διακρίσεων ή ωφελούμενοι θετικών μέτρων;

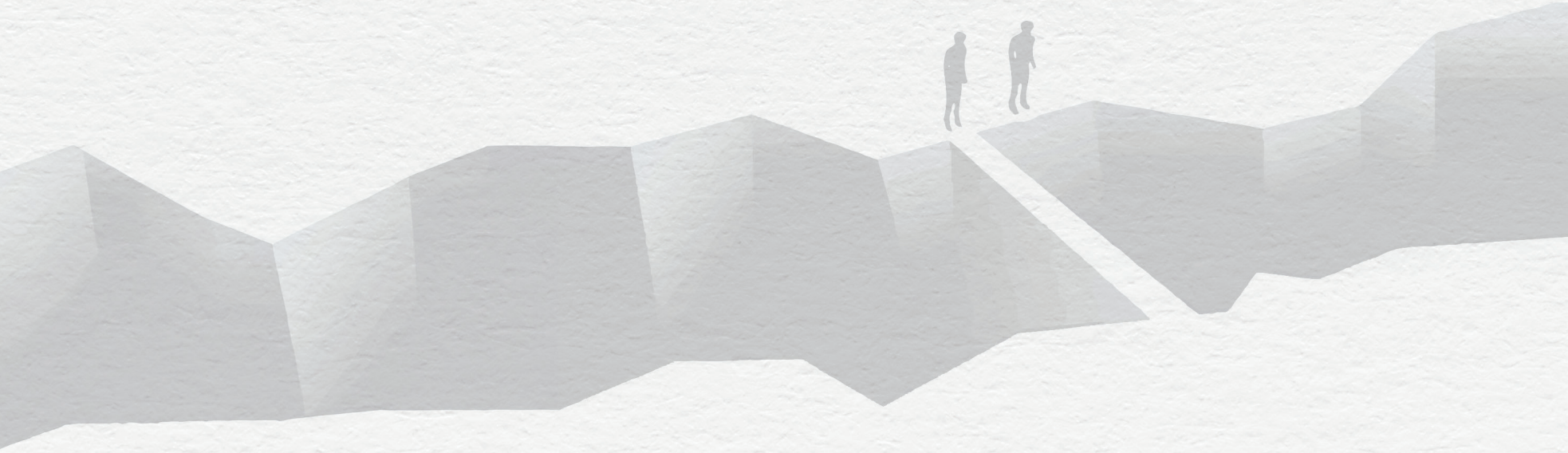

2.1 Πώς προσεγγίζεται η τσιγγάνικη ταυτότητα;

Σύμφωνα με την Έκθεση και Προτάσεις για ζητήματα σχετικά με την κατάσταση και τα δικαιώματα των Τσιγγάνων στην Ελλάδα (Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 2009):[10]

Από την εμφάνισή τους στην Ευρώπη μέχρι πρόσφατα, οι Τσιγγάνοι αντιμετωπίζονταν από την πολιτική και τη διανόηση με δυο διαμετρικά αντίθετους τρόπους:
Η κυρίαρχη πολιτική (κρατική) προσέγγιση κινείτο μεταξύ δίωξης (ή και αφανισμού), αφομοιωτικών πολιτικών, ρυθμισμένου ελέγχου και ανοχής των τσιγγάνικων ομάδων, ενώ οι διανοούμενοι (ιδιαίτερα υπό τον ιδεολογικό ορίζοντα του κινήματος του ρομαντισμού του 19ου αιώνα) συχνά ανέπτυσσαν έναν «μυθοποιητικό» λόγο που πρόβαλλε τον εξωτισμό αυτών των ιδιότυπων «οικείων ξένων», αυτών των «διαφορετικών» γειτόνων, που ζουν δίπλα μας, αλλά όχι μαζί μας. Στάσεις, προτιμήσεις, πρακτικές και συμπεριφορές των Τσιγγάνων ερμηνεύονται κάτω από το πρίσμα μιας ενιαίας «τσιγγάνικης κουλτούρας» και μιας ισοπεδωτικής γενίκευσης αυτής της ετερότητας.

[…] Μια τρίτη προσέγγιση, προερχόμενη από τους κόλπους των κοινωνικών επιστημών, άρχισε να αρθρώνεται τη δεκαετία του '70, προτείνοντας μια νέα θεώρηση των κοινωνικών σχέσεων πλειονότητας – μειονότητας, που μελετά τα προσδιοριστικά χαρακτηριστικά των Τσιγγάνων σε αιτιώδη συνάρτηση με τις σχέσεις και τις αλληλεπιδράσεις με τον πληθυσμό της πλειονότητας.

[…] Οι ακόμα πιο πρόσφατες προσεγγίσεις διέπονται από το δικαιωματικό λόγο (ανθρώπινα δικαιώματα, δικαίωμα ένταξης και συμμετοχής στους κοινωνικούς θεσμούς, δικαίωμα πρόσβασης στα κοινωνικά αγαθά) που υπογραμμίζει την αναγκαιότητα αφενός της συμμετοχής των ιδίων των Τσιγγάνων στη διαμόρφωση των πολιτικών που τους αφορούν, αφετέρου θεσμικών εγγυήσεων για τη λήψη και εφαρμογή θετικών μέτρων για την άρση του αποκλεισμού και των ανισοτήτων.

10 https://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/roma/Apofasi_EEDA_Tsigganoi_2009_FINAL.pdf, σσ. 11-14.

[…] Από την πλευρά του κυρίαρχου τμήματος της ελληνικής κοινωνίας, οι Τσιγγάνοι προσλαμβάνονται ως «προβληματικοί», θεωρώντας ότι η μη επιτυχημένη ένταξή τους στον κύριο όγκο του ελληνικού πληθυσμού είναι αποτέλεσμα της κουλτούρας και του χαρακτήρα τους. Από τη στιγμή, δε, που ο Τσιγγάνος επιτυγχάνει την ένταξή του, παύει να είναι «ορατός» από το μη Τσιγγάνο.

[…] Στην άλλη άκρη, ο Τσιγγάνος αντιλαμβάνεται τον εαυτό του περισσότερο ως παραμελημένο, αδικημένο και, άρα, περιθωριοποιημένο μέλος της ελληνικής οικογένειας, παρά ως μέλος μιας «μειονότητας» που συμβιώνει με την ελληνική πλειονότητα.

2.2 Τι είναι ο αντιτσιγγανισμός;

Σύμφωνα με την Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο «Μια Ένωση ισότητας: στρατηγικό πλαίσιο της ΕΕ για την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή των Ρομά» [Βρυξέλλες, 7.10.2020 COM(2020) 620 final]:[11]

Ο αντιτσιγγανισμός (μορφή ρατσισμού εναντίον των Ρομά) είναι διαρθρωτικό φαινόμενο με ιστορικές ρίζες, που εκδηλώνεται σε θεσμικό, κοινωνικό και διαπροσωπικό επίπεδο. Έχει τις ρίζες του στον τρόπο, με τον οποίο η πλειονότητα αντιλαμβάνεται και αντιμετωπίζει όσους θεωρούνται «γύφτοι». Απορρέει από μια διαδικασία «ετεροποίησης», η οποία βασίζεται σε αρνητικά καθώς και σε θετικά στερεότυπα που τους αποδίδουν εξωτικό χαρακτήρα.

Παρότι υπάρχει συναίνεση σχετικά με την αντίληψη του αντιτσιγγανισμού μεταξύ όσων υποστηρίζουν ότι θα πρέπει να ενισχυθεί η καταπολέμησή του, υπήρξε κάποια διαφωνία σχετικά με τον όρο. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (σε ψηφίσματά του το 2015, το 2017, το 2019 και το 2020), η Επιτροπή (στις ετήσιες ανακοινώσεις της από το 2015 έως το 2019 και στο έγγραφο συμπερασμάτων της το 2018), το Συμβούλιο (σε σύστασή του το 2013 και στα συμπεράσματά του το 2016) και το Συμβούλιο της Ευρώπης έχουν αναγνωρίσει τον αντιτσιγγανισμό ως εμπόδιο στην ένταξη, και κατ' επέκταση, έχουν αναγνωρίσει τη σημασία της αντιμετώπισής

11 https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9a007e7e-08ad-11eb-a511-01aa75ed71a1.0014.02/DOC_1&format=PDF, σ. 1.

του. Η Επιτροπή χρησιμοποιεί τη γραφή που προτείνει η οργάνωση Alliance against Antigypsyism (Συμμαχία κατά του Αντιτσιγγανισμού), ενώ παράλληλα αποδέχεται ότι μπορούν να υπάρχουν διάφοροι κατάλληλοι όροι ανάλογα με το εκάστοτε εθνικό πλαίσιο.

2.3 Πώς λειτουργεί ο ρατσισμός;

Σύμφωνα με την Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο «Μια Ένωση ισότητας: στρατηγικό πλαίσιο της ΕΕ για την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή των Ρομά» [COM(2020) 620]:[12]

Ο ρατσισμός είναι συχνά βαθιά ριζωμένος στην ιστορία των κοινωνιών μας, όντας συνυφασμένος με τις πολιτιστικές ρίζες και τους κανόνες τους. Μπορεί να αποτυπώνεται στον τρόπο λειτουργίας της κοινωνίας, στον τρόπο με τον οποίο κατανέμεται η εξουσία και στον τρόπο με τον οποίο οι πολίτες αλληλοεπιδρούν με το κράτος και τις δημόσιες υπηρεσίες. Μπορεί να είναι υποσυνείδητος και συχνά γίνεται αισθητός από την αδιαφορία για τα συμφέροντα των ανθρώπων που υφίστανται τον ρατσισμό, ακόμη και αν δεν γίνεται κατ' ανάγκη μια απροκάλυπτη προσπάθεια αποκλεισμού τους.

2.4 Τι είναι η μισαλλοδοξία;

Σύμφωνα με το Εθνικό Σχέδιο Δράσης κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας 2020 - 2023:[13]

Μισαλλοδοξία είναι έλλειψη σεβασμού ή ανοχής, η εχθρότητα για κάθε αντίθετη πρακτική ή πεποίθηση. Περιλαμβάνει επίσης την απόρριψη ανθρώπων που γίνονται αντιληπτοί ως διαφορετικοί, λόγω χαρακτηριστικών όπως η «φυλή», το χρώμα, η γλώσσα, η θρησκεία, η εθνικότητα, η εθνική και εθνοτική καταγωγή η αναπηρία, η κατάσταση υγείας, ο σεξουαλικός προσανατολισμός, η

12 Ο.π.

13 https://moj.gov.gr/wp-content/uploads/2022/08/NAP-LAST.pdf, σ. 54.

ταυτότητα και τα χαρακτηριστικά φύλου. Η μισαλλοδοξία μπορεί να εκδηλωθεί με ένα ευρύ φάσμα ενεργειών, όπως η αποφυγή συναναστροφής, η ρητορική μίσους και ο σωματικός τραυματισμός ή ακόμα και η δολοφονία.

2.5 Τι είναι η διάκριση;

Σύμφωνα με το άρθρο 2 του Νόμου 4443/2016 (Α' 232) – «Έννοια των διακρίσεων» (άρθρα 2 της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ και 2 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ):[14]

α) ως «άμεση διάκριση» νοείται, όταν ένα πρόσωπο υφίσταται, για λόγους φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας πάθησης, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου, μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν της οποίας τυγχάνει, έτυχε ή θα ετύγχανε άλλο πρόσωπο, σε ανάλογη κατάσταση,

β) ως «έμμεση διάκριση» νοείται, όταν μια εκ πρώτης όψεως ουδέτερη διάταξη, κριτήριο ή πρακτική μπορεί να θέσει πρόσωπα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας πάθησης, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου, σε μειονεκτική θέση συγκριτικά με άλλα πρόσωπα.

«Έμμεση διάκριση» δεν υφίσταται, εάν η διάταξη, το κριτήριο ή η πρακτική αυτή δικαιολογείται αντικειμενικά από έναν θεμιτό σκοπό και τα μέσα επίτευξής του είναι πρόσφορα και αναγκαία, εάν τα μέτρα, που λαμβάνονται, είναι αναγκαία για την τήρηση της δημόσιας ασφάλειας, τη διασφάλιση της δημόσιας τάξης, την πρόληψη ποινικών παραβάσεων, την προστασία της υγείας, των

14 Βλ. επίσης https://ypergasias.gov.gr/ergasiakes-scheseis/atomikes-ergasiakes-sxeseis/archi-tis-isis-metacheirisis/

δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων ή όταν αφορά άτομα με αναπηρία ή χρόνια πάθηση και μέτρα που λαμβάνονται υπέρ αυτών, σύμφωνα με την παρ. 6 του άρθρου 21 του Συντάγματος και το άρθρο 5 του παρόντος,

γ) η «παρενόχληση» νοείται ως διάκριση κατά την έννοια της παρ. 1, εφόσον σημειώνεται ανεπιθύμητη συμπεριφορά που συνδέεται με ένα από τους λόγους του άρθρου 1 με σκοπό ή αποτέλεσμα την προσβολή της αξιοπρέπειας προσώπου και τη δημιουργία εκφοβιστικού, εχθρικού, εξευτελιστικού, ταπεινωτικού ή επιθετικού περιβάλλοντος,[15]

δ) ως «διάκριση», νοείται επίσης, οποιαδήποτε εντολή για την εφαρμογή διακριτικής μεταχείρισης σε βάρος προσώπου για οποιονδήποτε από τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 1,

ε) ως «διάκριση λόγω σχέσης» νοείται η λιγότερη ευνοϊκή μεταχείριση ενός προσώπου λόγω της στενής του σχέσης με πρόσωπο ή πρόσωπα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρη-

15 Άρθρο 1 Νόμου 4443/2016: «Σκοπός των διατάξεων του Μέρους Α' είναι η προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης και η καταπολέμηση των διακρίσεων: α) λόγω φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών σύμφωνα με την Οδηγία 2000/43/ΕΚ του Συμβουλίου της 29ης Ιουνίου 2000, β) λόγω θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας πάθησης, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας, χαρακτηριστικών ή έκφρασης φύλου στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας σύμφωνα με την Οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου της 27ης Νοεμβρίου 2000, γ) λόγω φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, αναπηρίας ή χρόνιας πάθησης, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας, χαρακτηριστικών ή έκφρασης φύλου στους τομείς της κοινωνικής προστασίας, συμπεριλαμβανομένης της κοινωνικής ασφάλισης και της υγειονομικής περίθαλψης, των κοινωνικών παροχών και των φορολογικών διευκολύνσεων ή πλεονεκτημάτων, της εκπαίδευσης, και της πρόσβασης στη διάθεση και την παροχή αγαθών και υπηρεσιών που διατίθενται (συναλλακτικά) στο κοινό, συμπεριλαμβανομένης της στέγης, μεταξύ άλλων και για δ) τη διευκόλυνση της άσκησης των δικαιωμάτων των εργαζομένων στο πλαίσιο της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων σύμφωνα με την Οδηγία 2014/54/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16ης Απριλίου 2014». Όπως τροποποιήθηκε με την Παρ.1 Άρθρου 9 Νόμου 5089/2024 με ισχύ την 17/2/2024.

σκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας πάθησης, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου,

στ) ως «διάκριση λόγω νομιζόμενων χαρακτηριστικών» νοείται η λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση ενός προσώπου που εικάζεται ότι διαθέτει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας πάθησης, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου,

ζ) ως «πολλαπλή διάκριση» νοείται οποιαδήποτε διάκριση, αποκλεισμός ή περιορισμός, σε βάρος προσώπου, που βασίζεται σε περισσότερους από έναν από τους ανωτέρω λόγους,

η) η «άρνηση εύλογων προσαρμογών» για τα άτομα με αναπηρία ή χρόνια πάθηση νοείται ως διάκριση,

θ) ως «εύλογες προσαρμογές» νοούνται οι απαραίτητες και κατάλληλες τροποποιήσεις, ρυθμίσεις και ενδεδειγμένα μέτρα, που απαιτούνται σε μια συγκεκριμένη περίπτωση, προκειμένου να διασφαλιστεί για τα άτομα με αναπηρίες ή χρόνιες παθήσεις η αρχή της ίσης μεταχείρισης, οι οποίες δεν επιβάλλουν δυσανάλογο ή αδικαιολόγητο βάρος στον εργοδότη.

2.6 Τι είναι η θετική διάκριση - δράση;

Σύμφωνα με την παρ.1 του άρθρου 7 του Νόμου 4443/2016 – «Θετική δράση και ειδικά μέτρα»:

Δεν συνιστά διάκριση η λήψη ή η διατήρηση ειδικών μέτρων με σκοπό την πρόληψη ή την αντιστάθμιση μειονεκτημάτων, λόγω φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή

χρόνιας πάθησης, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου.

Σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων (EIGE), θετική διάκριση είναι:[16]

Η παροχή πλεονεκτημάτων σε εκείνες τις κοινωνικές ομάδες που υφίστανται διακρίσεις λόγω φυλής, φύλου, σεξουαλικού προσανατολισμού, αναπηρίας, κ.λπ. και η διασφάλιση ότι τα μέλη των συγκεκριμένων ομάδων θα έχουν την απαιτούμενη πρόσβαση στις διαθέσιμες ευκαιρίες.

Ενδεικτικά, αφορά την παροχή ειδικών ευκαιριών εκπαίδευσης, απασχόλησης, κατάρτισης, κ.λπ. για μειονεκτούσες ομάδες όπως, κατηγορίες γυναικών, εθνικές μειονότητες, κ.λπ.

Η συγκεκριμένη πρακτική, ωστόσο, δεν γίνεται καθολικά αποδεκτή. Οι επικριτές/τριες της θεωρούν πως είναι διαλυτική και θέτει σε κίνδυνο την οικονομία.

Σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων (EIGE), θετική δράση είναι:[17]

Ένας από τους διαφορετικούς όρους που χρησιμοποιούνται, για να περιγράψουν «θετικά μέτρα», και αντιστοιχεί στην ανάληψη κάθε πρωτοβουλίας των αρμόδιων κρατικών ή αιρετών Αρχών για την πρόληψη των διακρίσεων και την ευαισθητοποίηση του κοινωνικού συνόλου σε σχέση με αυτές.

16 https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1413?language_content_entity=el

17 https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1300?language_content_entity=el

Οι θετικές διακρίσεις (θετικές δράσεις / ειδικά μέτρα) συνδέονται με την εφαρμογή της ουσιαστικής (αναλογικής) ισότητας, δηλαδή:

της εκ των πραγμάτων (de facto) ισότητας, μέσω της οποίας διευρύνεται και κατοχυρώνεται, στην πράξη, η τυπική νομική ισότητα και η προστατευτική και διορθωτική ή επανορθωτική διάστασή της.

Μέσω της ουσιαστικής ισότητας διασφαλίζονται ίσες ευκαιρίες σε κάθε έκφανση του ιδιωτικού και δημόσιου βίου, αίρονται οι διακρίσεις και οι ανισότητες πολλαπλών μορφών και βελτιώνονται ουσιαστικά οι συνθήκες διαβίωσης παράλληλα και συμπληρωματικά με κάθε άλλη κείμενη διάταξη περί ισότητας ή περί ίσης μεταχείρισης.[18]

2.7 Υφίστανται διακρίσεις οι Ρομά στην Ελλάδα;

Σύμφωνα με τη «Συνεισφορά της ΕΕΔΑ στο πλαίσιο εκπόνησης της Νέας Εθνικής Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά για την περίοδο 2021-2027» (Μάρτιος 2021):[19]

Η ΕΕΔΑ έχει επισημάνει με βαθύτατη ανησυχία στο παρελθόν κι εξακολουθεί μέχρι σήμερα να ανησυχεί για τα περιστατικά χρήσης αδικαιολόγητης βίας σε Ρομά από τις αστυνομικές αρχές (η συχνότητα των οποίων καθιστά το φαινόμενο συστημικό), για τη μη

18 https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1202?language_content_entity=el
Βλ. επίσης στο https://www.syntagmawatch.gr/wp-content/uploads/2023/06/%CE%86%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%BF-4-me-cover.pdf, Η. Κουβαράς, Σύνταγμα – Ερμηνεία κατ' Άρθρο, Άρθρο 4, σ. 23: «Η ισότητα δεν είναι τυπική-αριθμητική, γιατί τούτο θα είχε ως συνέπεια ο νομοθέτης να ρυθμίζει καθ΄ όμοιο τρόπο ανόμοιες μεταξύ τους καταστάσεις, αλλά ουσιαστική ή αναλογική, με την έννοια της όμοιας μεταχείρισης των ομοίων και ανόμοιας μεταχείρισης των ανομοίων περιπτώσεων».

19 https://www.nchr.gr/images/English_Site/ROMA/EEDA_erotimatologio_Roma_32021.pdf, σ. 10.

επαρκή διερεύνηση αυτών των περιστατικών και την επιείκεια των δικαστών στις λίγες περιπτώσεις που έχουν φτάσει στη δικαιοσύνη, με αποτέλεσμα ένα καθεστώς ουσιαστικής ατιμωρησίας.

Σύμφωνα με την Έκθεση 2019 του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (FRA), 64% του γενικού πληθυσμού στη χώρα (2/3) δήλωσε ότι θα ένιωθε άβολα, έχοντας Ρομά ως γείτονές του.[20]

Σύμφωνα με την Έκθεση 2021 του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (FRA), 53% των Ρομά στη χώρα (1/2) δήλωσε ότι υφίσταται διακρίσεις σε βασικούς τομείς, επειδή είναι Ρομά (δεύτερο μεγαλύτερο ποσοστό στην ΕΕ-27, αυξημένο κατά 5 μονάδες σε επίπεδο χώρας σε σχέση με το αντίστοιχο ποσοστό του 2016).[21]

2.8 Ποια είναι η θέση της Ελληνικής Πολιτείας για τις διακρίσεις σε βάρος των Ρομά;

Σύμφωνα με την Εθνική Στρατηγική και Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021-2030 (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, Μάρτιος 2023, Εισαγωγή):[22]

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, παρά τις προσπάθειες, οι Ρομά βιώνουν ακόμη διακρίσεις, ανισότητες, περιθωριοποίηση και πολλαπλές μορφές αποστέρησης και αποκλεισμού από τα θεμελιώδη δικαιώματα της εκπαίδευσης, της εργασίας, της αξιοπρεπούς στέγασης και των βασικών υπηρεσιών υγείας. Οι διακρίσεις και ο ρατσισμός σε βάρος των Ρομά αποτελούν μια από τις βαθύτερες αιτίες κοινωνικού αποκλεισμού τους, ενώ είναι επιζήμιες για το σύνολο της κοινωνίας. Η αντιμετώπιση της οικονομικής και κοινωνικής

20 https://fra.europa.eu/en/project/2018/roma-and-travellers-survey-2018-2019

21 https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-roma-survey-2021-main-results2_en.pdf

22 https://egroma.gov.gr/wp-content/uploads/2023/06/EL_%CE%95%CE%A3%CE%9A%CE%95-%CE%A1%CE%BF%CE%B-C%CE%B1-2021_2030_FINAL_1st-REVISION_2023-05.04.2023.pdf

περιθωριοποίησης των Ρομά δεν αποτελεί μόνο ηθικό καθήκον που συνάδει με τις θεμελιώδεις αξίες της ΕΕ, αλλά και υποχρέωση που προκύπτει από τις δεσμεύσεις της πολιτείας για το σεβασμό των ανθρώπινων δικαιωμάτων βάσει διεθνών συνθηκών.

2.9 Καταγγέλλουν οι Ρομά τις διακρίσεις σε βάρος τους;

Σύμφωνα με τον Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (FRA) (A persisting concern: anti-Gypsyism as a barrier to Roma inclusion, 2018):[23]

Ένας στους τρεις Ρομά έχει βιώσει κάποια μορφή διάκρισης, ωστόσο ελάχιστοι την καταγγέλλουν. Το γεγονός αυτό δείχνει ότι δεν δίνεται η αναγκαία προσοχή σε εκδηλώσεις αντιτσιγγανισμού, με αποτέλεσμα τη μείωση της εμπιστοσύνης των Ρομά στους δημόσιους θεσμούς, ιδίως στους φορείς επιβολής του νόμου και στη δικαιοσύνη και, συνακόλουθα, την υπονόμευση των προσπαθειών κοινωνικής ένταξης.

Την έλλειψη εμπιστοσύνης στη δικαιοσύνη και στα θεσμικά όργανα υποβολής του νόμου επισημαίνει η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), παράλληλα με την ελλιπή γνώση των Ρομά, συγκριτικά με το γενικό πληθυσμό, σχετικά με τα δικαιώματά τους και τους μηχανισμούς αναφοράς και καταγγελιών, όπου μπορούν να απευθυνθούν.[24]

Σύμφωνα με την Έκθεση για την Ελλάδα 2022 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (European Commission against Racism and Intolerance - ECRI), σημείο 108:[25]

23 https://fra.europa.eu/en/publication/2018/persisting-concern-anti-gypsyism-barrier-roma-inclusion

24 https://www.nchr.gr/images/English_Site/ROMA/EEDA_erotimatologio_Roma_32021.pdf, σ. 14.

25 https://rm.coe.int/ecri-first-report-on-greece-adopted-on-28-june-2022-published-on-22-se/1680a818a0

Ο αριθμός των περιστατικών που αναφέρονται στον Εθνικό Μηχανισμό Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας,[26] έχει αυξηθεί ραγδαία από τη δημιουργία του. Στην τρίτη έκθεσή του, η οποία δημοσιεύθηκε το 2020, ο Συνήγορος του Πολίτη απαριθμεί χαρακτηριστικές υποθέσεις που διερευνήθηκαν, μεταξύ άλλων και εικαζόμενων αυθαιρεσιών σε βάρος μεταναστών. Η κακοποίηση αλλοδαπών μεταναστών από τις αστυνομικές αρχές συγκαταλέγεται στις πιο συνηθισμένες περιπτώσεις. Ωστόσο, και οι καταγγελίες για προσβλητική συμπεριφορά με ρατσιστικό κίνητρο είναι, επίσης, συνηθισμένες κατά τους ελέγχους ταυτοτήτων μελών άλλων ευάλωτων ομάδων, συμπεριλαμβανομένων των Ρομά που είναι Έλληνες πολίτες και, μερικές φορές, υποβάλλουν καταγγελίες κατά της αστυνομίας.

Σύμφωνα με το Civil Society Monitoring Report on Implementation of the National Roma Inclusion Strategy in Greece (2017):[27]

Οι Έλληνες Τσιγγάνοι συχνά καταγγέλλουν άδικες συμπεριφορές που υπέστησαν, με την ιδιότητα του/της Έλληνα/-ιδας πολίτη και όχι αυτή του/της Τσιγγάνου/ας, γιατί θεωρούν ότι, πρωτίστως, πρέπει να αντιμετωπίζονται ως τέτοιοι/ες, και αυτός είναι ένας επιπλέον λόγος καταγραφής μικρού αριθμού καταγγελιών σε βάρος τους.

2.10 Ρητορική μίσους, αντιτσιγγανισμός και ΜΜΕ: διαπιστώσεις ενωσιακών και εθνικών οργάνων

Σύμφωνα με την Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο «Μια Ένωση ισότητας: στρατηγικό πλαίσιο της ΕΕ για την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή των Ρομά» [Βρυξέλλες, 7.10.2020 COM(2020) 620 final]:[28]

26 Με το νόμο 4443/2016, ως Εθνικός Μηχανισμός Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας έχει οριστεί ο Συνήγορος του Πολίτη.

27 Η έκθεση συντάχθηκε στο πλαίσιο του πιλοτικού προγράμματος Roma Civil Monitor Pilot Project – Capacity building for Roma civil society and strengthening its involvement in the monitoring of National Roma Inclusion Strategies της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Μέλη της ομάδας έργου σε επίπεδο χώρας ήταν οι Ρομά ΜΚΟ: Heromact (Hellenic Roma Action), Ένωση Ελλήνων Διαμεσολαβητών, Γυναίκειος Σύλλογος Ρομά, Ρομά Χωρίς Σύνορα, Ομοσπονδία Ρομά «ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ», State Human Rights.

28 https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9a007e7e-08ad-11eb-a511-01aa75ed71a1.0014.02/DOC_1&format=PDF, σσ. 17, 21.

Όπως και άλλοι άνθρωποι με καταγωγή από εθνοτικές ή φυλετικές μειονότητες, οι Ρομά πλήττονται από ρητορική μίσους στο διαδίκτυο, ενώ ο αντιτσιγγανισμός είναι μια από τις αιτίες ρητορικής μίσους που καταγγέλλονται συχνότερα. Η Επιτροπή θα εξακολουθήσει να συνεργάζεται με εταιρείες (facebook, Microsoft, Twitter, You Tube), για να καταπολεμήσει την παράνομη ρητορική μίσους στο διαδίκτυο, και θα επεκτείνει τις προσπάθειές της και σε άλλες πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης.

Σύμφωνα με τη «Συνεισφορά της ΕΕΔΑ στο πλαίσιο εκπόνησης της Νέας Εθνικής Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά για την περίοδο 2021-2027» (Μάρτιος 2021):[29]

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου έχει εκφράσει την ανησυχία της για την εκτεταμένη προκατάληψη που κυριαρχεί στην ελληνική κοινή γνώμη και στα ελληνικά ΜΜΕ απέναντι στην ευάλωτη πληθυσμιακή ομάδα των Ρομά, ενώ εξακολουθεί να ανησυχεί, καθώς παρατηρεί, ότι παρά τις πολιτικές που σχεδιάζονται και τα μέτρα που λαμβάνονται, δεν έχει σημειωθεί ουσιαστική πρόοδος στον τομέα αυτό.

2.11 Ρητορική μίσους, αντιτσιγγανισμός και ΜΜΕ: κατευθύνσεις ενωσιακών και εθνικών οργάνων

Σύμφωνα με τη Σύσταση του Συμβουλίου της 12ης Μαρτίου 2021 για την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή των Ρομά 2021/C 93/01:[30]

Τα κράτη μέλη θα πρέπει να επιδιώκουν παγίως τη θέσπιση και υλοποίηση μέτρων που να προάγουν την ισότητα και να προλαμβάνουν και να καταπολεμούν αποτελεσματικά τις διακρίσεις, τον αντιτσιγγανισμό και τον κοινωνικό και οικονομικό αποκλεισμό, καθώς και τις γενεσιουργές τους αιτίες. Οι προσπάθειες αυτές θα πρέπει να περιλαμβάνουν:

29 https://www.nchr.gr/images/English_Site/ROMA/EEDA_erotimatologio_Roma_32021.pdf, σ. 3.

30 https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021H0319(01)&from=EL

[…] μέτρα που να αναλύουν και να αναγνωρίζουν την ύπαρξη αντιτσιγγανισμού και διακρίσεων κατά των Ρομά και να ευαισθητοποιούν για τα εν λόγω φαινόμενα, τις μορφές που παίρνουν και τις επιβλαβείς συνέπειές τους, μέσα από τα ΜΜΕ, τα σχολικά προγράμματα και με άλλα μέσα, για παράδειγμα ευαισθητοποιώντας δημόσιους υπαλλήλους και άλλους ενδιαφερόμενους φορείς για την ανάγκη ταυτοποίησης και αντιμετώπισής τους.

[…] μέτρα που να ευνοούν τη δημιουργία θετικών αφηγημάτων σχετικά με τους Ρομά και προτύπων ρόλων, και καλύτερη κατανόηση των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι Ρομά.

Η Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021 – 2030 ορίζει ως Πυλώνα της (ΙΙΙ) την «Πρόληψη και καταπολέμηση των διακρίσεων και των στερεοτύπων σε βάρος των Ρομά», θέτοντας σε προτεραιότητα:

- την πρόληψη και καταπολέμηση των διακρίσεων, των εγκλημάτων και της ρητορικής μίσους, του ρατσισμού και των πολλαπλών διακρίσεων σε βάρος των Ρομά
- την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης σε θέματα αποδοχής της διαφορετικότητας και της κουλτούρας των Ρομά,
- την ανάδειξη θετικών προτύπων και την προβολή των ιδιαίτερων πολιτισμικών και ιστορικών τους στοιχείων.

Προτεινόμενες πηγές πληροφόρησης σχετικά με το θεσμικό πλαίσιο κατά των διακρίσεων και του αντιτσιγγανισμού

Σε διεθνές επίπεδο:

- Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1948)
- Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την κατάργηση όλων των μορφών φυλετικών διακρίσεων (CERD, 1966) - Κυρώθηκε από την Ελλάδα με το νομοθετικό διάταγμα 494/1970.
- Σύμβαση για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των Γυναικών (CEDAW, 1979) - Κυρώθηκε από την Ελλάδα με το ν. 1342/1983.
- Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, τα οποία ασκούνται χωρίς καμία διάκριση φυλής, χρώματος, γένους, γλώσσας, θρησκεύματος, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προέλευσης, περιουσίας, γεννήσεως ή κάθε άλλης καταστάσεως - Κυρώθηκε από την Ελλάδα με το ν. 1532/1985.
- Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού των Ηνωμένων Εθνών (1989) - Κυρώθηκε στην Ελλάδα με το ν. 2101/1992.
- Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, τα οποία ασκούνται χωρίς καμία διάκριση, ιδίως φυλής, χρώματος, γένους, γλώσσας, θρησκεύματος, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προέλευσης, περιουσίας, γέννησης ή κάθε άλλης κατάστασης - Κυρώθηκε από την Ελλάδα με το ν. 2462/1997.
- Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (2000/C 364/01)

  Υιοθετήθηκε από όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τη Συνθήκη της Λισαβόνας το 2007 και αποτελεί κατευθυντήρια πολιτική για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου και την καταπολέμηση των διακρίσεων. Σύμφωνα με τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ: «Όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι έναντι του νόμου» (άρθρο

20) - «Απαγορεύεται κάθε διάκριση ιδίως λόγω φύλου, φυλής, χρώματος, εθνοτικής καταγωγής ή κοινωνικής προέλευσης, γενετικών χαρακτηριστικών, γλώσσας, θρησκείας ή πεποιθήσεων, πολιτικών φρονημάτων ή κάθε άλλης γνώμης, ιδιότητας μέλους εθνικής μειονότητας, περιουσίας, γέννησης, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (άρθρο 21 παρ. 1).

- Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση – Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για την ΕΕ (7.6.2016)

Σύμφωνα με τη Συνθήκη για την ΕΕ: «Η Ένωση βασίζεται στις αξίες του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου, καθώς και του σεβασμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των προσώπων που ανήκουν σε μειονότητες. Οι αξίες αυτές είναι κοινές στα κράτη μέλη εντός κοινωνίας που χαρακτηρίζεται από τον πλουραλισμό, την απαγόρευση των διακρίσεων, την ανοχή, τη δικαιοσύνη, την αλληλεγγύη και την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών» (άρθρο 2).

«Η Ένωση καταπολεμά τον κοινωνικό αποκλεισμό και τις διακρίσεις και προωθεί την κοινωνική δικαιοσύνη και προστασία, την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών, την αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών και την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού. Η Ένωση προάγει την οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή και την αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών μελών. Η Ένωση σέβεται τον πλούτο της πολιτιστικής και γλωσσικής της πολυμορφίας και μεριμνά για την προστασία και ανάπτυξη της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς» (άρθρο 3 παρ. 3).

- Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Σύμφωνα με τη Συνθήκη για τη Λειτουργία της ΕΕ:

«Σε όλες τις δράσεις της, η Ένωση επιδιώκει να εξαλειφθούν οι ανισότητες και να προαχθεί η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών» (άρθρο 8).

«Κατά τον καθορισμό και την εφαρμογή των πολιτικών και των δράσεών της, η Ένωση επιδιώκει να καταπολεμήσει κάθε διάκριση λόγω φύλου, φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (άρθρο 10).

«Με την επιφύλαξη των άλλων διατάξεων των Συνθηκών και εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων που παρέχουν στην Ένωση, το Συμβούλιο, αποφασίζοντας ομόφωνα, σύμφωνα με ειδική νομοθετική διαδικασία, και μετά την έγκριση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, μπορεί να αναλάβει δράση για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φύλου, φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (άρθρο 19 παρ. 1).

«Η Ένωση καταβάλλει προσπάθεια, για να εξασφαλίζει υψηλό επίπεδο ασφάλειας με τη θέσπιση μέτρων πρόληψης και καταπολέμησης της εγκληματικότητας, του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, μέτρων συντονισμού και συνεργασίας μεταξύ αστυνομικών και δικαστικών αρχών και των λοιπών αρμοδίων αρχών, καθώς και με την αμοιβαία αναγνώριση των δικαστικών αποφάσεων σε ποινικές υποθέσεις και, εάν χρειάζεται, την προσέγγιση των ποινικών νομοθεσιών» (άρθρο 67 παρ. 3).

- Οδηγία 2000/78/ΕΚ «Ίση μεταχείριση στην απασχόληση και στην εργασία»

  Απαγορεύει τις διακρίσεις λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων, ηλικίας, αναπηρίας και σεξουαλικού προσανατολισμού στον τομέα της απασχόλησης.

- Οδηγία 2000/43/ΕΚ «Ίση μεταχείριση ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής»

  Απαγορεύει τις διακρίσεις λόγω φυλής ή εθνοτικής καταγωγής, στους τομείς της απασχόλησης, της εκπαίδευσης, της κοινωνικής προστασίας, συμπεριλαμβανομένης της κοινωνικής ασφάλισης και υγειονομικής περίθαλψης, στα κοινωνικά πλεονεκτήματα και στην πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες.

- Οδηγία 2010/13/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου

  Μεταξύ άλλων, τα κράτη μέλη καλούνται να μεριμνούν με τα ενδεδειγμένα μέσα, ώστε οι υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων που παρέχονται από παρόχους υπό τη δικαιοδοσία τους, να μην περιέχουν οποιαδήποτε πρόκληση μίσους βάσει φυλής, φύλου, θρησκείας ή εθνικότητας.

- Σχέδιο Δράσης της ΕΕ για την καταπολέμηση του ρατσισμού 2020-2025

Περιλαμβάνει διαπιστώσεις σχετικά με την αύξηση των φαινομένων ρατσισμού στην ΕΕ, τα οποία έρχονται σε πλήρη ρήξη με τις ουσιώδεις αξίες της ΕΕ, καθώς επίσης κατευθύνσεις και μέτρα για την καταπολέμηση του ρατσισμού, που πρέπει να ακολουθήσουν / λάβουν τα θεσμικά όργανα της ΕΕ και τα κράτη μέλη σε συνεργασία με τις οργανώσεις των πολιτών, με κοινωνικούς εταίρους και τον ιδιωτικό τομέα.

- Σύσταση του Συμβουλίου της 12ης Μαρτίου 2021 για την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή των Ρομά (2021/C 93/01)
  Η Σύσταση ορίζει οριζόντιους στόχους για την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή των Ρομά. Συγκεκριμένα, ορίζει ότι τα κράτη μέλη θα πρέπει να επιδιώκουν παγίως τη θέσπιση και υλοποίηση μέτρων που να προάγουν την ισότητα και να προλαμβάνουν και να καταπολεμούν αποτελεσματικά τις διακρίσεις, τον αντιτσιγγανισμό και τον κοινωνικό και οικονομικό αποκλεισμό, καθώς και τις γενεσιουργές τους αιτίες. Οι προσπάθειες αυτές θα πρέπει να περιλαμβάνουν μέτρα που:

  α) να καταπολεμούν αποτελεσματικά άμεσες και έμμεσες διακρίσεις, πατάσσοντας μεταξύ άλλων την παρενόχληση, τον αντιτσιγγανισμό, τη δημιουργία στερεοτύπων, τη ρητορεία κατά των Ρομά, τη ρητορική μίσους, τα εγκλήματα μίσους και τη βία κατά των Ρομά, καθώς και την υποκίνηση σε αυτά, τόσο στο διαδίκτυο όσο και εκτός αυτού, ιδίως στο πλαίσιο της μεταφοράς στο εθνικό δίκαιο, της εφαρμογής και της εκτέλεσης της οδηγίας 2000/43/ΕΚ, της απόφασης - πλαισίου 2008/913/ΔΕΥ και της οδηγίας 2010/13/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου,

  β) να αναπτύσσουν και να προωθούν ένα ολοκληρωμένο σύστημα υποστήριξης των θυμάτων, σύμφωνα με την οδηγία 2012/29/ΕΕ, και να παρέχουν βοήθεια σε Ρομά θύματα εγκλημάτων μίσους και διακρίσεων,

  γ) να καταπολεμούν πολλαπλές και δομικές διακρίσεις σε βάρος Ρομά και, ειδικότερα, γυναικών Ρομά, νέων Ρομά, παιδιών Ρομά, ΛΟΑΔΜ Ρομά, ηλικιωμένων Ρομά, Ρομά με αναπηρίες, ανιθαγενών Ρομά και μετακινούμενων Ρομά στην ΕΕ,

  δ) να προκαλούν επίγνωση του γεγονότος ότι οι προσπάθειες να καταπολεμηθούν πρακτικές που εισάγουν διακρίσεις, είναι συνυφασμένες με προσπάθειες να αποτραπεί ο αντιτσιγγανισμός και ο κοινωνικός και οικονομικός αποκλεισμός, ως τμήμα μιας κοινής ώθησης να προαχθεί ο ευρύτερος στόχος της ισότητας,

ε) να αναλύουν και να αναγνωρίζουν την ύπαρξη αντιτσιγγανισμού και διακρίσεων κατά των Ρομά και να ευαισθητοποιούν για τα εν λόγω φαινόμενα, τις μορφές που παίρνουν και τις επιβλαβείς συνέπειές τους, μέσα από τα ΜΜΕ, τα σχολικά προγράμματα και με άλλα μέσα, για παράδειγμα ευαισθητοποιώντας δημόσιους υπαλλήλους και άλλους ενδιαφερόμενους φορείς για την ανάγκη ταυτοποίησης και αντιμετώπισής τους,

στ) να προωθούν δραστηριότητες και καμπάνιες πολυπολιτισμικής ευαισθητοποίησης στα σχολεία,

ζ) να προάγουν την επίγνωση σχετικά με τις κουλτούρες, τη γλώσσα και την ιστορία των Ρομά. Αυτό περιλαμβάνει τη μνήμη του Ολοκαυτώματος των Ρομά και διαδικασίες συμφιλίωσης στην κοινωνία, μεταξύ άλλων με δράσεις που παρέχουν σχετική κατάρτιση στους εκπαιδευτικούς και με σχεδιασμό κατάλληλων σχολικών προγραμμάτων, δεδομένου ότι η επίγνωση αυτή έχει καθοριστική σημασία για να περιοριστούν οι προκαταλήψεις και ο αντιτσιγγανισμός, ως σημαντικές αιτίες διακρίσεων,

η) να ευνοούν τη δημιουργία θετικών αφηγημάτων σχετικά με τους Ρομά και προτύπων ρόλων και καλύτερη κατανόηση των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι Ρομά, με μέσα όπως, η υποστήριξη διακοινοτικών συναντήσεων και η διαπολιτισμική μάθηση.

- Κώδικας Δεοντολογίας της ΕΕ για την καταπολέμηση της παράνομης ρητορικής μίσους στο διαδίκτυο (2020)
- Έκθεση 2021 του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (FRA), Οι Ρομά σε 10 χώρες της ΕΕ

Σε εθνικό επίπεδο:

- Ελληνικό Σύνταγμα

Η απαγόρευση των διακρίσεων κατοχυρώνεται στο Σύνταγμα: Με το άρθρο 2, το Σύνταγμα κατοχυρώνει το σεβασμό στην αξία του ανθρώπου και την προστασία της. Με το άρθρο 4, κατοχυρώνει ίσα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα σε όλους τους Έλληνες. Στο άρθρο 5 προβλέπεται ότι όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια, ανεξάρτητα αν είναι Έλληνες ή αλλοδαποί, απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων.

- Νόμος 927/1979 (Α΄139) Περί κολασμού πράξεων ή ενεργειών αποσκοπουσών εις φυλετικάς διακρίσεις - Τροποποιήθηκε με τους νόμους 1419/1984, 2010/2001 και 4285/2014

  Σύμφωνα με το νόμο, όπως ισχύει, τιμωρείται όποιος με πρόθεση, δημόσια, προφορικά ή δια του τύπου, μέσω του διαδικτύου ή με οποιοδήποτε άλλο μέσο ή τρόπο, υποκινεί, προκαλεί, διεγείρει ή προτρέπει σε πράξεις ή ενέργειες που μπορούν να προκαλέσουν διακρίσεις, μίσος ή βία κατά προσώπου ή ομάδας προσώπων, που προσδιορίζονται με βάση τη φυλή, το χρώμα, τη θρησκεία, τις γενεαλογικές καταβολές, την εθνική ή εθνοτική καταγωγή, το σεξουαλικό προσανατολισμό, την ταυτότητα φύλου τα χαρακτηριστικά φύλου ή την αναπηρία.

- Νόμος 3304/2005 (Α΄16) - Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού

  Με το νόμο ενσωματώθηκαν στην ελληνική νομοθεσία η Οδηγία 2000/43/ΕΚ περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής και η Οδηγία 78/2000/ΕΚ. Ορίζεται η έννοια της άμεσης και έμμεσης διάκρισης (άρθ. 3). Διευκρινίζεται ότι δεν συνιστά διάκριση η λήψη ή η διατήρηση ειδικών μέτρων με σκοπό την πρόληψη ή την αντιστάθμιση μειονεκτημάτων, λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής (αρθ. 6). Ορίζεται ως φορέας προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης για τις περιπτώσεις που παραβιάζεται από φυσικά ή νομικά πρόσωπα ο Συνήγορος του Πολίτη (άρθ. 19).

- Νόμος 4285/2014 (Α΄191) Περί τροποποίησης του ν. 927/1979 (Α΄139)

  Προσαρμογή του ν. 927/1979 στην απόφαση - πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ της 28ης Νοεμβρίου 2008 για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου (L 328). Το άρθρο 11 του νόμου ποινικοποιεί την εκ προθέσεως δημόσια υποκίνηση πράξεων ή δραστηριοτήτων που ενδέχεται να οδηγήσουν σε διακρίσεις, μίσος ή βία εναντίον ατόμων ή ομάδων με βάση τη φυλετική, εθνική ή εθνοτική καταγωγή, το χρώμα, τη θρησκεία, τον σεξουαλικό προσανατολισμό , την ταυτότητα φύλου και τα χαρακτηριστικά φύλου.

- Νόμος 4356/2015 (Α 181) - Σύμφωνο συμβίωσης, άσκηση δικαιωμάτων, ποινικές και άλλες διατάξεις

  Με το νόμο συστάθηκε το Εθνικό Συμβούλιο κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ΕΣΡΜ). Το ΕΣΡΜ αποτελεί ένα συλλογικό, συμβουλευτικό – γνωμοδοτικό όργανο υπαγόμενο στη Γενική Γραμματεία Δικαιοσύνης και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, με αποστολή το σχεδιασμό πολιτικών πρόληψης και καταπολέμησης του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας, την επίβλεψη της εφαρμογής της σχετικής νομοθεσίας, τη συμμόρφωσή της με το διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο, την προώθηση και συντονισμό συναφών δράσεων και τη σύνταξη Εθνικού Σχεδίου Δράσης κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας.

- Νόμος 4443/2016 (Α΄232) κατά των διακρίσεων στην εργασία και την απασχόληση

  Αντικατέστησε τον ν. 3304/2005, με σκοπό την ενίσχυση της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης. Με το νόμο, ο Συνήγορος του Πολίτη ορίζεται ως Εθνικός Μηχανισμός Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας, με ευρεία αρμοδιότητα συλλογής δεδομένων: να καταγράφει, να αξιολογεί και να προωθεί για πειθαρχικό έλεγχο υποθέσεις παράνομων πράξεων, συμπεριλαμβανομένων ιδίως εκείνων με ρατσιστικό κίνητρο. Ο φορέας που ερευνάται βάσει αυτής της εντολής είναι νομικά υποχρεωμένος να συμμορφώνεται με οποιαδήποτε σύσταση του Συνηγόρου του Πολίτη μετά το πέρας της έρευνάς του.

- Νόμος 4619/2019 (Α΄95) - Κύρωση του Ποινικού Κώδικα

  Σύμφωνα με το άρθρο 82Α του Ποινικού Κώδικα, εάν έχει τελεστεί έγκλημα κατά παθόντος, η επιλογή του οποίου έγινε λόγω των χαρακτηριστικών φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκείας, αναπηρίας, γενετήσιου προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου του θύματος, έχει τελεστεί έγκλημα με ρατσιστικά χαρακτηριστικά, επιφέροντας αυξημένες κυρώσεις.

Νομικές προβλέψεις στη ραδιοτηλεοπτική νομοθεσία και στον κώδικα δημοσιογραφικής δεοντολογίας κατά των διακρίσεων

Κώδικας δεοντολογίας ειδησεογραφικών και άλλων δημοσιογραφικών και πολιτικών εκπομπών (π.δ. 77/2003):

Σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 1: «Δεν επιτρέπεται η παρουσίαση προσώπων με τρόπο ο οποίος, υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες, μπορεί να ενθαρρύνει τον εξευτελισμό, την κοινωνική απομόνωση ή τις δυσμενείς διακρίσεις σε βάρος τους από μέρος του κοινού βάσει ιδίως του φύλου, της φυλής, της εθνικότητας, της γλώσσας, της θρησκείας, της ιδεολογίας, της ηλικίας, της ασθένειας ή αναπηρίας, του γενετήσιου προσανατολισμού ή του επαγγέλματος». Επίσης, «δεν επιτρέπεται η προβολή μειωτικών, ρατσιστικών, ξενοφοβικών ή σεξιστικών μηνυμάτων και χαρακτηρισμών καθώς και μισαλλόδοξων θέσεων και, γενικά, δεν πρέπει να θίγονται εθνοτικές και θρησκευτικές μειονότητες και άλλες ευάλωτες ή ανίσχυρες πληθυσμιακές ομάδες».

Κώδικας Επαγγελματικής Ηθικής και Κοινωνικής Ευθύνης των δημοσιογράφων μελών της ΕΣΗΕΑ:

Κατά το άρθρο 2α', «ο δημοσιογράφος δικαιούται και οφείλει: να αντιμετωπίζει ισότιμα τους πολίτες, χωρίς διακρίσεις εθνικής καταγωγής, φύλου, φυλής, θρησκείας, πολιτικών φρονημάτων, οικονομικής κατάστασης και κοινωνικής θέσης».

Απόσπασμα από το Εθνικό Σχέδιο Δράσης 2014-2020 κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας

Η οικονομικο-κοινωνική θέση των Ελλήνων Ρομά

3.1 Περιοχές διαβίωσης ανά τύπο διαβίωσης και αριθμό κατοίκων

Παρά τα θετικά μέτρα και τις πολιτικές που έχουν υιοθετηθεί, οι Έλληνες Ρομά παραμένουν αντιμέτωποι με διαχρονικά πολλαπλές μορφές διακρίσεων και αποστέρησης, βιώνοντας χωρικό και κοινωνικο-οικονομικό αποκλεισμό. Σύμφωνα με το Επιχειρησιακό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2017-2021, οι συνθήκες διαβίωσής τους (τύπος / αριθμός περιοχών – κατοικιών) έχουν ως εξής: [31]

Τύπος διαβίωσης	Περιοχές	Ρομά
Τύπος I - «Άκρως υποβαθμισμένες περιοχές» Συνθήκες διαβίωσης μη αποδεκτές με καλύβια, παραπήγματα και απουσία βασικών υποδομών.	76	8.582
Τύπος II - «Μικτός καταυλισμός» Ανάμιξη σπιτιών με πρόχειρες κατασκευές [παραπήγματα, σκηνές / τσαντίρια, λυόμενες κατασκευές (container)] με μόνιμη συνήθως χρήση και μερική υποδομή (ύδρευσης, ηλεκτροδότησης, οδοποιίας), συνήθως στις παρυφές κατοικημένης περιοχής.	159	59.292
Τύπος III - «Γειτονιά» «Γειτονιά» σε μόνιμη χρήση, συχνά σε υποβαθμισμένες περιοχές του αστικού ιστού [κυρίως σπίτια, κανονική οικοδομή - διαμερίσματα ή μονοκατοικίες και κάποιες λυόμενες κατασκευές (container)].	119	36.336
Σύνολο	**354**	**104.210**

31 https://egroma.gov.gr/roma_integration_action_plan_2017-2021

3.2 Διαπιστώσεις στους τομείς διακρίσεων και αποστέρησης[32]

Διαπίστωση 1η: Στέγαση	
ΕΣΚΕ Ρομά 2021-2030	Διαβίωση Ρομά σε υποβαθμισμένες και ακραία στερητικές συνθήκες, σε περιοχές αποκομμένες από τον κοινωνικό ιστό, με βασικές ελλείψεις σε τεχνικές και κοινωνικές υποδομές και δυσκολία πρόσβασης σε βασικά αγαθά και υπηρεσίες.
Έρευνα FRA 2021	Στους Έλληνες Ρομά: 68% στερείται στέγης έναντι 50% το 2016. 7% δεν έχει πρόσβαση σε καθαρό πόσιμο νερό εντός της οικίας.
Έρευνα FRA 2016	Στους Έλληνες Ρομά: 11% δεν έχει πρόσβαση σε ηλεκτρική ενέργεια. 9% δεν έχει πρόσβαση σε καθαρό πόσιμο νερό εντός της οικίας. 29% δεν έχει εσωτερική τουαλέτα, ντους ή λουτρό. 18% ζει σε κατοικίες με στέγη που στάζει ή άλλα δομικά προβλήματα. 28% ζει σε κακές περιβαλλοντικά συνθήκες.
Έρευνα FRA 2011	15% δεν έχει πρόσβαση σε καθαρό πόσιμο νερό.

32 Βλ. Εθνική Στρατηγική και Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021 – 2030, Poverty and employment: the situation in 11 EU Members States, FRA 2011, The situation of Roma in 11 EU Member States - Survey results at a glance, FRA 2011, Δεύτερη έρευνα της ΕΕ σχετικά με τις μειονότητες και τις διακρίσεις: επιλεγμένα πορίσματα για τους Ρομά, FRA 2016, Roma in 10 European Countries - Main Results, FRA 2021, Έκθεση ECRI για την Ελλάδα 2022.

Διαπίστωση 2η: Φτώχεια	
ΕΣΚΕ Ρομά 2021-2030	Εισόδημα, για τη συντριπτική πλειονότητα, κάτω από το όριο της φτώχειας.
Έρευνα FRA 2021	96% των Ρομά ζει σε συνθήκες φτώχειας – 18% του γενικού πληθυσμού ζει σε αντίστοιχες συνθήκες. 84% των Ρομά ζει σε συνθήκες βαριάς στέρησης.
Έρευνα FRA 2016	96% των Ρομά ζει σε συνθήκες φτώχειας. 22% του γενικού πληθυσμού ζει σε αντίστοιχες συνθήκες. 74% των Ρομά ζει σε συνθήκες βαριάς στέρησης.
Έρευνα FRA 2011	88% των Ρομά ζει σε συνθήκες φτώχειας. 63% των Ρομά ζει σε συνθήκες ακραίας φτώχειας.

Διαπίστωση 3η: Υγεία	
ΕΣΚΕ Ρομά 2021-2030	Χαμηλή πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, διακρίσεις και ελλιπής πληροφόρηση σε θέματα πρόληψης και αγωγής υγείας.
Έρευνα FRA 2021	Προσδόκιμο ζωής Ρομά: στις γυναίκες 74 έτη - στους άνδρες 69,8 έτη. Προσδόκιμο ζωής στον γενικό πληθυσμό: στις γυναίκες 85,7 έτη - στους άνδρες 80,3 έτη (διαφορά: 9-10 έτη). Χρόνιο πρόβλημα υγείας: 13% των Ρομά. Πρόσβαση σε Ιατροφαρμακευτική περίθαλψη: 74% των Ρομά.
Έρευνα FRA 2016	Το προσδόκιμο ζωής Ρομά εκτιμάται ότι έχει διαφορά περίπου 10 χρόνια από το προσδόκιμο ζωής στο γενικό πληθυσμό. Χρόνιο πρόβλημα υγείας: 13% των Ρομά. Πρόσβαση σε Ιατροφαρμακευτική περίθαλψη: 79% των Ρομά.
Έρευνα FRA 2011	Πρόσβαση σε Ιατροφαρμακευτική Περίθαλψη: 46% των Ρομά

Διαπίστωση 4η: Εκπαίδευση	
ΕΣΚΕ Ρομά 2021-2030	Χαμηλή συμμετοχή στην εκπαίδευση, ανεπαρκής ή διακοπτόμενη φοίτηση, μαθητική διαρροή, μη ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης – πρόωρη παιδική εργασία λόγω φτώχειας.
Έκθεση ECRI 2022	Το επίπεδο εκπαίδευσης των Ρομά παραμένει χαμηλό σε σύγκριση με άλλες χώρες της ΕΕ και με το γενικό ελληνικό πληθυσμό. Το ποσοστό των Ρομά που εγκαταλείπουν το σχολείο είναι 92%.
Έρευνα FRA 2021	Προσχολική εκπαίδευση έχει λάβει το 32% των Ρομά μαθητών και 16% των Ρομά φοιτούν στο Λύκειο.
Έρευνα FRA 2016	Προσχολική εκπαίδευση έχει λάβει το 21% των Ρομά μαθητών. Στην υποχρεωτική εκπαίδευση φοιτούν 69% των Ρομά και στο Λύκειο 9% των Ρομά. Χωρίς επίσημη εκπαίδευση, κατά ηλικίες, είναι: 42% (16-24 ετών), 56% (24-44 ετών), 82% (άνω των 45 ετών). Νέοι 18-24 ετών που εγκατέλειψαν πρόωρα το σχολείο: 92%.
Έρευνα FRA 2011	Εγκατέλειψαν πρόωρα το σχολείο: 96% των Ρομά. Φοιτούν στην υποχρεωτική εκπαίδευση: 56% των Ρομά.

Διαπίστωση 5η: Απώλεια ευκαιριών από τις γυναίκες	
ΕΣΚΕ Ρομά 2021-2030	Περιθωριοποίηση, απώλεια ευκαιριών εκπαίδευσης / εργασίας εξαιτίας στερεοτύπων που προάγουν τους πρώιμους γάμους.
Έρευνα FRA 2021	Σε αμειβόμενη εργασία βρίσκεται το 33% των Ρομά ηλικίας 20-64 ετών: 15% των γυναικών Ρομά και 53% των ανδρών Ρομά.
Έρευνα FRA 2016	Σε αμειβόμενη εργασία βρίσκεται το 52% των Ρομά ηλικίας 20-64 ετών: 22% των γυναικών Ρομά και 82% των ανδρών Ρομά.
Έρευνα FRA 2011	Σε αμειβόμενη εργασία βρίσκεται το 16% των γυναικών Ρομά και το 64% των ανδρών Ρομά.

Διαπίστωση 6η: Απασχόληση	
ΕΣΚΕ Ρομά 2021-2030	Εποχιακή απασχόληση ή επαγγελματικές δραστηριότητες αποκομμένες από την τυπική αγορά εργασίας, κυρίως στον αγροτικό τομέα ή στον τομέα του εμπορίου.
Έκθεση ECRI 2022	Απασχολούνται: 43% NEETs:[33] 81% των γυναικών Ρομά και 38% των ανδρών Ρομά.
Έρευνα FRA 2021	NEETs: 58%
Έρευνα FRA 2016	Απασχολούνται: 43% – κυρίως, ως αυτοαπασχολούμενοι και περιστασιακά εργαζόμενοι. NEETs: 60%
Έρευνα FRA 2011	Απασχολούνται: 39%. NEETs: 62%.

33 NEETs (young people not in education, employment or training): νέες/οι, ηλικίας 15 έως 24 ετών, που απέχουν από κάθε διαδικασία εκπαίδευσης, κατάρτισης και απασχόλησης, είναι δηλαδή "απόντες" από κάθε μείζονα θεσμική μέριμνα του Κοινωνικού Κράτους.

3.3 Ορόσημα για την κοινωνική ένταξη των Ρομά στην Ελλάδα

- **Νομοθετικό Διάταγμα 3370/1955 (Α΄258) «Κώδικας Ελληνικής Ιθαγένειας»**

  Δημιουργία στοιχειώδους θεσμικού πλαίσιο αναγνώρισης των Ρομά ως γηγενών πολιτών και, κατά συνέπεια, εν δυνάμει δικαιούχων των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων.[34]

- **Αναγκαστικός Νόμος 481/1968**

  Παροχή δυνατότητας στους Ρομά που εμπίπτουν στις διατάξεις του, να αναγνωριστούν ως Έλληνες πολίτες και να αποκτήσουν αναδρομικά αυτή την ιδιότητα (από τη γέννησή τους).

- **Γενική Διάταξη 69468/212/1978 «Τακτοποίηση από απόψεως Ιθαγένειας των διαβιούντων στη χώρα μας Αθιγγάνων» - Γενική Διάταξη 16701/51/12.3.1979 «Περί της εγγραφής των αδήλωτων Αθιγγάνων»**

  Εκδόθηκαν μετά την ψήφιση Δημοκρατικού Συντάγματος το 1975 για την απόδοση της ελληνικής ιθαγένειας στους Έλληνες Τσιγγάνους με τη διαδικασία της πολιτογράφησης από τις κατά τόπους Διευθύνσεις Ιθαγένειας της χώρας.

- **1995:** Ίδρυση **«Πανελλαδικού Διαδημοτικού Δικτύου για την Υποστήριξη των Ελλήνων Τσιγγάνων - Δικτύου ΡΟΜ».** Πρωτοβουλία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης με τη συμμετοχή όλων των Δήμων, στην επικράτεια των οποίων διαβιούσαν Έλληνες Ρομά. Το Δίκτυο σταδιακά, από τις αρχές τη δεκαετίας του 2010 και μετέπειτα, έπαψε να λειτουργεί.

34 Οι Τσιγγάνοι που ήλθαν ως πρόσφυγες το 1922 θεωρούνταν ανιθαγενείς και έφεραν ειδικό δελτίο ταυτότητα αλλοδαπού που ανανέωναν κάθε 2 χρόνια.

- **1996: Πλαίσιο Εθνικής Πολιτικής υπέρ των Ελλήνων Τσιγγάνων**

  Πρόβλεψη μέτρων από τα οποία ελάχιστα υλοποιήθηκαν, όπως: καθιέρωση κάρτας φοίτησης Τσιγγανοπαίδων, ώστε οι μαθητές να συνεχίζουν την εκπαίδευσή τους στις περιοχές, όπου μετακινούνται (1996)· υλοποίηση ειδικού προγράμματος ενισχυτικής διδασκαλίας σε 30 περιοχές (1997) από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων και δίκτυο τοπικών συνεργατών (συνεχίζεται ως πρόγραμμα ένταξης και εκπαίδευσης παιδιών Ρομά στο πλαίσιο του ΕΠ «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» από το ΕΚΠΑ, το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας)· εκπόνηση της πρώτης μελέτης για τις στεγαστικές ανάγκες των Ρομά σε όλη τη χώρα και του πρώτου σχεδίου αντιμετώπισης του στεγαστικού τους προβλήματος από τη Δημόσια Επιχείρηση Πολεοδομίας και Στέγασης (ΔΕΠΟΣ) (1997).

- **2000: Σύσταση Διυπουργικής Συντονιστικής Επιτροπής**

  Δημιουργήθηκε με σκοπό το σχεδιασμό, την εφαρμογή και την παρακολούθηση της Εθνικής Πολιτικής σε θέματα Ελλήνων Ρομά. Επικεφαλής τέθηκε ο Υπουργός Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και σε αυτή συμμετείχαν οι Υφυπουργοί Εθνικής Οικονομίας, Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, Υγείας και Πρόνοιας, Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και πέντε Γενικοί Γραμματείς (ΦΕΚ 24/Β/2000). Το 2007, η σχετική αρμοδιότητα μετατέθηκε στο Υπουργείο Εργασίας και, το 2013, στο Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης (ΕΚΚΑ).

- **2001: Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων (ΟΠΔ)**

  Εντάχθηκε στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την κοινωνική ένταξη των ευπαθών ομάδων του πληθυσμού, με στόχο την εφαρμογή μιας ολοκληρωμένης πολιτικής αντιμετώπισης του κοινωνικού αποκλεισμού με παράλληλες δράσεις στους τομείς στέγασης, απασχόλησης, εκπαίδευσης και υγείας. Η υλοποίησή του δεν ολοκληρώθηκε. Σημαντική παρέμβαση υπήρξε η **ΚΥΑ «Προάσπιση - Προαγωγή Υγείας και Κοινωνική Ενσωμάτωση των Ελλήνων Τσιγγάνων» (Β΄1295/2002)**, βάσει της οποίας δημιουργήθηκαν Ιατροκοινωνικά Κέντρα για τους Ρομά, που μετεξελίχθηκαν σε Κέντρα Στήριξης Ρομά και Ευπαθών Ομάδων.

- **Εθνική Έκθεση Στρατηγικής για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη 2003-2005**
- **Εθνική Έκθεση Στρατηγικής για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη 2006-2008**
- **Εθνική Έκθεση Στρατηγικής για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη 2008-2010**
- **Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2012-2020**[35]
- **2016: Σύσταση Ειδικής Γραμματείας Κοινωνικής Ένταξης των Ρομά** στο Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης [ν. 4430/2016 (Α΄205)]
- **2016: Θεσμοθετούνται τα Κέντρα Κοινότητας [ν. 4368 /2016 (Α΄21)]** και τα **Παραρτήματα Ρομά [ν. 4366 /2016 (Α΄18)]**, τα οποία υποστηρίζουν ή συνεργάζονται με τις Κοινωνικές Υπηρεσίες κάθε ΟΤΑ με σκοπό την παροχή διευρυμένων υπηρεσιών τύπου «One Stop Shop», με εξατομικευμένη ολιστική προσέγγιση. Επίσης, **θεσμοθετείται το μέτρο «Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα»** για την αντιμετώπιση της φτώχειας **[άρθρο 235 ν. 4389/2016 (Α΄94)].**
- **2017: Επιχειρησιακό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2017-2021**

  Ως στρατηγικοί στόχοι του τέθηκαν: 1) η εξάλειψη της εξαθλίωσης – βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και η ολοκλήρωση βασικών υποδομών, 2) η ανάπτυξη τομεακών παρεμβάσεων και υποστηρικτικών υπηρεσιών για την επίτευξη της κοινωνικής ένταξης, 3) η ενδυνάμωση και ενεργοποίηση της τοπικής κοινότητας - Ρομά και μη Ρομά πολιτών - για ενεργό συμμετοχή στα τοπικά κοινωνικά δρώμενα.

35 Βασικοί άξονες παραμένουν οι άξονες του ΟΠΔ σε εναρμόνιση με τις οδηγίες της ΕΕ.
Βλ. http://www.esfhellas.gr/elibrary/stratigiki_roma_el.pdf

- **2017:** Ορίζεται το **θεσμικό πλαίσιο για την προσωρινή μετεγκατάσταση ειδικών κοινωνικών ομάδων, στις οποίες ανήκουν και οι Ρομά,** με άξονα τη διασφάλιση αξιοπρεπών συνθηκών διαβίωση **[άρθρο 160 ν. 4483/2017(Α΄107)].** Επίσης, **εφαρμόζεται το μέτρο «Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα»** για την αντιμετώπιση της φτώχειας.

- **2019:** Μεταβίβαση των αρμοδιοτήτων της πρώην Ειδικής Γραμματείας Κοινωνικής Ένταξης των Ρομά στη **Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Καταπολέμησης της Φτώχειας** του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων με το **ΠΔ 84/17-7-2019.**

- **2021: Εθνική Στρατηγική και Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021-2030**

3.4 Η Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021-2030 (ΕΣΚΕ Ρομά)[36]

[…] Η Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά της περιόδου 2021-2030 αποτελεί ένα εμβληματικό κείμενο κατευθυντήριων αρχών και μηχανισμών της ελληνικής πολιτείας. Εντάσσεται στο πλαίσιο της νέας Εθνικής Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη και Μείωση της Φτώχειας. Περαιτέρω, οριοθετεί και συστηματοποιεί τις πρωτοβουλίες για την προώθηση της ισότητας, της κοινωνικοοικονομικής ένταξης και της συμμετοχής των Ρομά στην ελληνική κοινωνία, ώστε να διασφαλίζεται ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η δέσμευση της ελληνικής πολιτείας για τον σεβασμό και την ενεργή προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης […][37]

36 https://egroma.gov.gr/wp-content/uploads/2023/06/EL_%CE%95%CE%A3%CE%9A%CE%95-%CE%A1%CE%BF%CE%B-C%CE%B1-2021_2030_FINAL_1st-REVISION_2023-05.04.2023.pdf

37 Ο.π., σελ. 38.

[…] Το περιεχόμενο της ΕΣΚΕ Ρομά 2021-2030 αντανακλά ένα ανθρωποκεντρικό υπόδειγμα δημόσιων πολιτικών **για την προώθηση της ισότητας, της κοινωνικοοικονομικής ένταξης και της ουσιαστικής συμμετοχής όλων των Ρομά στην ελληνική κοινωνία,** που στηρίζεται σε τρία (3) συγκεκριμένα αξιώματα:

1. Οι Ρομά στην Ελλάδα δεν αποτελούν μια ομοιογενή ομάδα και αντιμετωπίζουν διαφορετικά προβλήματα ανάλογα με την οικονομική τους κατάσταση, το μορφωτικό τους επίπεδο και τις συνθήκες διαβίωσής τους.

2. Οι Ρομά που ζουν σε περιθωριοποιημένες συνθήκες, δεν συμμετέχουν αποτελεσματικά στον οικονομικό και κοινωνικό ιστό της χώρας εξαιτίας διακρίσεων, αρνητικών στερεοτύπων και προκαταλήψεων σε βάρος τους από την πολιτεία, την αγορά και άλλους πολίτες.

3. Η ελληνική πολιτεία έχει υποχρέωση να διασφαλίσει τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων των Ρομά και να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για ισότιμη οικονομική και κοινωνική συμμετοχή […][38]

[…] Η ΕΣΚΕ Ρομά διαρθρώνεται σε τέσσερις Πυλώνες που οριοθετούν τις βασικές προτεραιότητες δράσης της ελληνικής πολιτείας την περίοδο 2021-2030:

Πυλώνας Ι: «Πρόληψη και καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού των Ρομά»

Πυλώνας ΙΙ: «Ενίσχυση της ισότιμης πρόσβασης των Ρομά σε βασικές υπηρεσίες και αγαθά»

Πυλώνας ΙΙΙ: «Πρόληψη και καταπολέμηση των διακρίσεων και των στερεοτύπων σε βάρος των Ρομά»

Πυλώνας IV: «Προώθηση της ενεργού συμμετοχής των Ρομά στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή» […][39]

38 Ο.π., σελ. 39.

39 Ο.π., σελ. 45.

Ως στρατηγικοί στόχοι της ΕΣΚΕ Ρομά 2021-2030 έχουν τεθεί:[40]

1ος: Κάθε Ρομά να έχει πρόσβαση σε βασικά αγαθά και υπηρεσίες.

2ος: Κάθε Ρομά να έχει επικουρική πρόσβαση σε δημόσια προγράμματα εισοδηματικής ενίσχυσης.

3ος: Κάθε παιδί Ρομά να έχει πρόσβαση σε προσχολική αγωγή και υποχρεωτική σχολική εκπαίδευση.

4ος: Κάθε νέος/α Ρομά να υποστηρίζεται, για να αποκτά επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση, καθώς και ανώτατη εκπαίδευση.

5ος: Κάθε Ρομά να υποστηρίζεται στην πρόσβαση σε απασχόληση και άσκηση οικονομικών δραστηριοτήτων.

6ος: Κάθε Ρομά να έχει ισότιμη πρόσβαση σε ποιοτικές υπηρεσίες υγείας και κοινωνικής φροντίδας.

7ος: Κάθε Ρομά να έχει ισότιμη πρόσβαση σε επαρκή και βιώσιμη στέγαση μέσω δημόσιων πολιτικών κοινωνικής κατοικίας.

8ος: Κάθε Ρομά να έχει πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες στέγασης (ύδρευση, ενέργεια, αποχέτευση).

9ος: Κάθε Ρομά να υποστηρίζεται σε διαδικασίες διεκδίκησης των δικαιωμάτων του/της σε περιπτώσεις διακρίσεων σε βάρος του/της.

10ος: Κάθε Ρομά να έχει πρόσβαση σε διαδικασίες διαβούλευσης και συμμετοχής σε ζητήματα ενδιαφέροντος του/της.

40 Ο.π., σελ. 9.

Iceland
Liechtenstein
Norway grants

Συμμαχία για την Ευαισθητοποίηση και
την Ενεργοποίηση των Γυναικών Ρομά